

Pol Pot (1925 – 1998)

Philip Short

11. Stalins mikrober

Introduktion

Följande är ett utdrag (kapitel 11) ur Philip Short, *Pol Pot – The History of a Nightmare* (Pol Pot – Historien om en mardröm). Det som detta utdrag handlar om är slutskedet av Röda khmerernas välde från 1976 till början av 1979, då regimen störtades.

Shorts redogörelse är inte okontroversiell. Den har fått utstå en hel del kritik, i första hand därför att författaren huvudsakligen utgår från källor som står nära de Röda khmererna och ofta accepterar de uppgifter som fås därifrån utan att problematisera dessa, trots att det finns andra, motstridiga uppgifter från andra källor. Detta gäller t ex relationerna till omvärlden, i synnerhet Vietnam. Men det finns även en hel del andra faktauppgifter och tolkningar som kan ifrågasättas.

Bland de som är kritiska mot Shorts Pol Pot-biografi bör nämnas historikern Ben Kiernan, som är en känd Kampuchea-expert, liksom Nayan Chanda – se recensionerna i [Om Philip Short's Pol Pot-biografi](#).

Kiernan lägger i sin recension stor vikt vid frågan om huruvida Röda khmererna bör betraktas som skyldiga till folkmord (vilket Kiernan anser, men inte Short), vilket kan tyckas vara en akademisk fråga, eftersom Short är överens om att Röda khmerernas välde var ett mycket blodigt sådant. Men kritiken rör inte bara det utan även en hel del andra aspekter, bl a just det att Short i allt för stor utsträckning – och ensidigt – betraktar historien utifrån de Röda khmerernas (=förövarnas) synvinkel.

Till fördelarna med Shorts bok är att han är en bra skribent, varför hans framställning är välskriven och lättläst. I motsats till Kiernan är inte Short historiker, men han är väl insatt i Ostasien och dess moderna historia, inklusive Kina (han har bl a skrivit en Mao-biografi som fått mycket goda recensioner).

Shorts Pol Pot-biografi bör främst betraktas som ett journalistiskt arbete, inte som ett historiskt arbete med vetenskapliga aspirationer, vilket är både dess styrka och svaghet. Den ger en något annorlunda bild av skeendet än den som är gängse bland akademiska historiker och statsvetare, vilket kan vara både uppfriskande och bidra till nya insikter och infallsvinklar.

MF

Anmärkning: Förkortningen CPK nedan står för Kampuchéas Kommunistiska Parti (den engelska förkortningen används för att undvika sammanblandning med Kinas Kommunistiska Parti = KKP)

Söndagen den 25 februari 1976 skakades Siem Reaps centrum av en serie explosioner som sprängde ett ammunitionslager. Två dagar senare kungjorde det ständiga utskottet att amerikanskt flyg hade gjort två bombräder över staden med fem timmars mellanrum, dödat femton människor och förstört ett antal byggnader. Protestmöten hölls i Phnom Penh och på andra ställen. I mars togs den svenske ambassadören Kaj Björk och andra sändebud med för att inspektera skadorna. Björk förklarade klokt att han inte var tillräckligt kunnig i militära frågor för att veta om det han fick se verkligen var färska bombkratrar.

Hans försiktighet visade sig vara helt på sin plats. Många år senare erkände Ieng Sary att det inte ägt rum några bombningar. ”Det var ett uppror”, sade han. ”Bombkratrarna var gamla. Det stammade från kriget.”

Alltsedan de Röda khmererna segrade i april året innan, hade det ägt rum isolerade, mindre uppror. I Koh Kong i den västra zonen hade en av Röda khmerernas regionala ledare samlat en styrka på 300 man och genomförde småskaliga angrepp från baser längs gränsen mot Thailand. Pols gamle befälhavare prins Chantarainsey höll stånd i sin gamla förläning i Kompong Speu-bergen tills han dödades i ett bakhåll i närheten av Kirirom. Allvarligare var en rad landsbygdsuppror som Cham-muslimerna genomförde i protest mot att Röda khmererna krävde att de skulle överge sin religion och sin kultur, särskilt i Krauchhmar-distriktet, vid Mekong i den östra zonen. Men inget av detta gick utöver de begränsade revolter som hade plågat alla kambodjanska regeringar, inklusive Sihanouks, under deras första år vid makten.

Siem Reap var annorlunda. Pol misstänkte att höga arméofficerare kunde vara inblandade. Det som gjorde honom extra orolig var att det visade sig vara omöjligt att finna ut vem som var ansvarig. Två veckor senare förklarade den regionale sekreteraren Soth för det ständiga

utskottet: ”Vi har fortfarande inte lyckats finna roten till [denna] händelse.”¹

Andra pinsamma händelser skulle snart följa.

I slutet av mars kom Hu Nim till Pol och berättade att den tidigare sekreteraren i den nordliga zonen som nu var handelsminister, Koy Thuon, var inblandad i en skandal. I likhet med Tiv Ol, som fallit i onåd, var Thuon en kvinnojägare. I början av 1970-talet upprättade han en revolutionär konsttrupp för att skaffa sig unga kvinnor som sängkamrater. Sedan Röda khmererna kommit till makten såg Thuon till att en av hans f d älskarinnor blev bortgift med en kader som hette Long. Efteråt blev det sagt att detta var en manöver för att från Long lösgöra en annan flicka som Thuon nu hade fått tycke för. Den unge mannen blev rasande och för att hämnas spred han historier om ministerns beteende. När Koy Thuon fick reda på det, såg han till att Long blev mördad.²

För Pol reste detta allvarliga frågor. Thuons uppförande var i strid mot allt som revolutionen stod för.³ Siem Reap låg i den zon som han själv hade lett och Soth var en gammal vän. Kunde Thuon ha varit inblandad i Siem Reap-händelsen? Den 8 april sattes ministern i hus-arrest i K-1, den gamla bankbyggnad som Pol hade gjort till sitt högkvarter. En annan veteran från norra zonen, Doeun, som var ledare för centralkommitténs allmänna byrå, tillsattes för att tjänstgöra i hans ställe. Snart framkom det att Doeun hade känt till Thuons aktiviteter och kunde ha mörklagt dem. I det drivhus som utgjordes av Demokratiska Kampuchea började det att verka som om den norra zonen konspirerade för att störta regimen.⁴

Sex dagar innan Koy Thuon arresterades inträffade en annan förbryllande händelse.

Ungefär klockan 4 på morgonen den 2 april exploderade en granat utanför det kungliga slottet. Eftersom Sihanouks sovrum hade luftkonditionering hörde han ingenting. Men explosionen väckte palatspersonalen. Khieu Samphân berättade för Long Nârin och prinsens allt-i-allo, Chhorn Hay, att det ägt rum ett mordförsök. Det han inte sade, var att soldaten som uppgivits ha kastat granaten under tortyr påstod att han handlat på order från två officerare i den 170:e divisionen, som var förlagd en bit norr om slottet. De arresterades 12 april och drog i sin tur in den tidigare divisionsbefälhavaren och bombastiske ex-munken Chan Chakrey och en annan ledare från den östra zonen, Chhouk, som ledde region 24 vid Kambodjas sydgräns med Vietnam.⁵

Pol hade under en längre tid haft misstankar om Chakrey. Förra hösten hade Pol fört honom till Phnom Penh för att arbeta i generalstabens kansli och på så sätt beröva honom möjligheter att föra befäl. Efter granatepisoden blev han helt sidsteppad.

I maj 1976 höll kambodjanska och vietnamesiska förhandlare samtal i Phnom Penh för att försöka komma överens om hur gränsen mellan de två länderna skulle dras. Mötena syftade till att bana väg för ett toppmöte i Hanoi där man skulle underteckna ett gränsfördrag.

¹ Protokoll från KKP:s (Kampuchéas Kommunistiska Parti) ständiga utskotts möte 8 mars 1976, Dossier D684, CD-Cam.

² Hu Nim, bekännelse, 28/5 1977, i Chandler et al., *Pol Pot Plans*, s. 289 och 293-96

³ Koy Thuons avsättning som sekreterare för den norra zonen i maj 1975 och hans utnämning som handelsminister, en mindre inflytelsesrik post, antyder att Pol redan misstrodde honom. Hans kvinnohistorier kan ha varit en orsak, men han kan också ha fått skulden för oroligheterna i Kompong Thom 1974, då 40 000 ”basfolk” flydde från de ”befriade områdena” för att söka skydd hos Lon Nols styrkor. Senare blev det en regel att när en tjänsteman i provinsen blev misstänkt för illojalitet, var Pols första åtgärd att avskilja honom från den lokala maktbasen och föra honom till Phnom Penh för att arbeta i ett av departementen.

⁴ Hu Nim, bekännelse, 28/5 1977, i Chandler et al., *Pol Pot Plans*, s. 295. I sin bekännelse insisterade Doeun på att han vidarebefordrat upplysningen till Pol Pot, men utan att säga hur snabbt han gjorde det.

⁵ Framställningen bygger på en intervju med Long Nârin, och på Kiernan, *Regime*, s. 321-23. Även om jag inte är överens med Kiernans tolkning, ger han ett användbart sammandrag av kända fakta.

Men stämningen mellan de två länderna hade förändrats sedan förra toppmötet nio månader tidigare.

De kambodjanska ledarna var fortfarande fast beslutna att inte provocera Vietnam. Nuon Chea sade denna vår till det ständiga utskottet att den vägledande principen fortfarande var ”att förhindra att situationen förvärrades”. I nordost instruerade zonsekreteraren Ney Sarann lokala militära ledare att ”lösa problemet politiskt och inte med blodutgjutelse”. Men kambodjanerna gjorde det också klart att det fanns gränser för hur långt de kunde låta sig pressas. ”Kampuchea kommer aldrig låta någon imperialist, liten eller stor, nära eller fjärran, invadera sitt land”, förklarade Khieu Samphân i ett tal vid firandet av ettårsdagen av Kambodjas ”befrielse”. När texten en vecka senare lästes upp vid ett möte i Paris, vägrade den vietnamesiska representanten demonstrativt att applådera. Hänvisningen till en imperialism som var ”liten” och ”nära” var för uppenbar för att kunna ignoreras. Ännu mer olycksbådande – även om vietnameserna skulle få reda på det först ett år senare – var att det ständiga utskottet i mars beslutat att förklara att CPK hade grundats 1960 och inte, som Vietnam hävdade, 1951.

Detta var inte så bagatellartat som det kan förfalla. Om CPK daterade sitt grundande till 1951, erkände partiet vietnamesernas faderskap: PRPK [Khmerfolkets revolutionära parti], som Nguyen Thanh Son hade hjälpt till med att sätta till världen detta år, var helt en vietnamesisk skapelse. Om grundningskongressen förlades till 1960, då var CPK ett äkta kambodjanskt parti, skapat av khmerer utan vietnamesiskt deltagande. Pol hade rätt, både historiskt och politiskt. 1960 var Partiets födelsedatum.* Men att på detta sätt förkasta sin vietnamesiska fadersfigur var ett fiskben i halsen för Hanoi.⁶

Gränsförhandlingarna bröt samman och toppmötet sköts på framtiden. Utåt intensifierade kambodjanerna sina vänskapsbetygelser gentemot Vietnam.⁷ Inåt rasade tilliten till grannlandet. Även innan mötena hade det ständiga utskottet oroat sig för möjligheten av ett mordförsök om toppmötet skulle äga rum – en befängd tanke som bara visade hur paranoida de kambodjanska ledarna hade blivit. Nu började fråga sig själva hur mycket längre som de skulle kunna fortsätta med det som de alltmer uppfattade som undfallenhetspolitik.

Officiellt handlade problemet om havsgränsen. Kambodjanerna var beredda att *de jure* godta Vietnams rätt till öarna utanför kusten, en eftergift som Sihanouk alltid hade avvisat. Men Vietnam ville också ändra havsgränsen som sådan, vilket skulle ge dem ytterligare 335 kvadratkilometer havsbotten utanför Kampot-kusten. Det visade sig senare att området kunde innehålla olja. Men det fanns inga folkrättsliga grunder för kravet och när de vietnamesiska

---

* Här gör P Short det lite väl enkelt för sig, när han rakt av accepterar Pol Pots historieskrivning. Det är sant att det 1960 skedde viktiga förändringar i den kambodjanska kommuniströrelsen, men man bör ha bakgrunden klar för sig:

De kambodjanska kommunisterna ingick till en början i det Indokinesiska kommunistpartiet (Indokina var fram till 1954 en fransk koloni). 1951 delades emellertid detta upp i nationella partier. I Kambodjas fall bildades då *Khmerfolkets revolutionära parti* (som i engelskspråkig litteratur brukar förkortas KPRP el. PRPK), vilket således utgjorde det kambodjanska kommunistpartiet. Detta parti, som till en början aktivt stöddes av vietnameserna, förblev illegalt och för att kunna agera öppet, delta i val m m, bildade man 1954 *Krom Pracheachon*, som fungerade som kommunistpartiets ansikte utåt. Det som skedde 1960 var att KPRP, vid sin andra kongress, bytte namn till *Kampuchéas arbetarparti* (Pak Polakor Kampuchea) och en delvis ny generation ledare (många av dem skolade i Frankrike) kom in i ledningen, däribland Pol Pot och Ieng Sary och flera andra som skulle utmärka sig under Pol Pot-tiden. Det är alltså detta som Pol Pot & Co – och uppenbarligen även P Short – anser var en så avgörande brytning med det gamla partiet att det är korrekt att påstå att ett nytt parti grundats. Men kontinuiteten är ändå uppenbar. Några större återverkningar i praktiken är också svåra att hitta, t ex fortsatte det ”nya” partiet att verka legalt via Pracheachon-partiet. Ö.a.

⁶ Vietnamesernas ståndaktighet när det gäller detta visade sig några år senare, då en av Hanois första åtgärder efter att ha installerat en mer foglig kambodjansk regering var att ändra tillbaka datum för partiets grundande till 1951.

⁷ Se Nuon Chea, brev till Pham Hung, 23/5 1976, citerat i *Kampuchea Dossier*, vol. 1, s. 130-31.

förhandlingarna stod på sig, drog kambodjanerna slutsatsen att grannlandet uppträdde som över-sittare. ”Vad det i själva verket handlar om är vår ära”, förklarade Ieng Sary. ”Vill vi vara Vietnams lakejer eller inte?”⁸

Utåt förblev relationerna hjärtliga. Man utbytte vänskapsdelegationer. I juli 1976, när Vietnam återförenades, skickade de kambodjanska ledarna översvallande lyckönskningar. Reguljära flygturer upprättades mellan Phnom Penh och Hanoi. Pol själv beskrev de två ländernas vänskap som ”en strategisk fråga och en helig känsla”.⁹ Inför en sådan hjärtlighet lät vietnameserna gränsfrågorna bero, oberoende av de farhågor som de kunde haft. Vietnam ”ansåg att det var nödvändigt att ha tålamod” med Demokratiska Kampuchea förklarade en vietnamesisk minister. Le Duan deklarerade själv att vänskap med Kambodja och Laos var ”det primära och grundläggande innehållet i Vietnams utrikespolitik”.

Det hela var en rökridå. Glöden i Pols högtidliga förklaringar om välvilja uppvägdes av de farhågor han hade beträffande Vietnams avsikter.

I mitten av april hade Kinas vice premiärminister Zhang Chunqiao – han tillhörde det ultraradikala ”Fyras gäng” under ledning av Maos hustru Jiang Qing – gjort ett hemligt besök till Phnom Penh.¹⁰ Han ville med egna ögon se vilken politik som Pol förde och samtidigt försäkra Beijings närmaste allierade om att de politiska omvälvningarna i Kina, som veckan innan hade kulminerat med att Deng Xiaoping fick sparken, inte skulle påverka relationerna mellan de två länderna. Deras samtal avspeglades i ett tal som Pol gjorde i början av juni och sedan spreds i hela partiet, där han för första gången tog upp frågan om landets inre fiender. I detta tal brukade han en politisk vokabulär som var slående lik den som den kinesiska vänsterfalangen använde mot Deng:

Det pågår en ständig, oavbruten kamp mellan revolution and kontrarevolution. Vi måste hålla fast vid ståndpunkten att vi kommer att ha fiender 10, 20 och 30 år in i framtiden ... Är [dessa fiender] starka eller inte? Det beror inte på dem. Det beror på oss. Om vi hela tiden vidtar absoluta åtgärder kommer de att skingras och krossas till småbitar.

För närvarande, förklarade han, hade de inre fienderna ”ingen verklig kraft”. Så länge som Partiet höll sig starkt kunde de inte göra någonting. Men om Kambodja skulle försvagas, riskerade landet att angripas både inifrån och utifrån. ”Yttre fiender väntar bara på att få krossa oss”, sade han. ”Fiender av alla slag vill ha små länder som sina tjänare.”¹¹ Anspelnigen på Vietnam var uppenbar.

Den 19 maj, dagen efter att den vietnamesiska delegationen återvänt hem, arresterades Chan Chakrey, generalen i den östra zonen, som hade blivit föremål för misstankar. Han följdes av sex andra de närmaste två månaderna. I olikhet med Koy Thuon som behandlades med silkesvantar under större delen av sin fångenskap, blev Chakrey och hans ledsagare direkt forslade till S-21, regimens nya säkerhetsfängelse, vilket hade upprättats denna vinter i en övergiven gymnasieskola vid Tuol Sleng i södra delen av Phnom Penh.¹² S-21 sorterades under försvarsministern Son Sen, som i sin tur rapporterade till Nuon Chea. Till en början leddes det av en arméofficer, men i början av 1976 tog François Bizots förutvarande fångvaktare, Deuch,

⁸ ”Samtal mellan Ieng Sary och Sunao Sonoda, Japans utrikesminister i Tokyo, 12/6 1978”, Doc. 32(N442)T8297, VA. Kiernans redogörelse för förhandlingarna, som baseras på hans tolkning av referaten från CPKs ständiga utskott, 14/5 1976, är mycket välvilligare inställd mot Vietnam (*Regime*, s. 115-20).

⁹ Pol Pot, *Tran Thanh Xuan interview*.

¹⁰ Dessa detaljer har getts av en kinesisk historiker som önskade vara anonym.

¹¹ Pol Pot, ”Viktiga synpunkter från kamratdelegaten från partiorganisationen i den [västliga] zonförsamlingen”, *Tung Padevat* [Revolutionära Fanor], juni 1976, s. 14-65.

¹² Den följande framställningen bygger på Chandler, *Voices*, och på Deuch, intervju med Nate Thayer i Battambang, april 1999.

över. Deuch var fortfarande samma äkta troende som han hade varit när Bizot lärde känna honom fem år tidigare. Han utförde sina uppgifter med en blandning av fanatisk hängivenhet och skolläraryaktig noggrannhet. Chakrey var hans första fånge av hög rang. Han förhördes under tortyr i fyra månader och i sina nästan tusen sidor med bekännelser beskrev han en fantasifull sammansvärjning för att mörda Sihanouk och CPK-ledningen. Han bekräftade också anklagelserna mot sekreteraren i Region 24, Chhouk, som arresterades 28 augusti. Chhouk drog i sin tur in sekreteraren i den östra zonen So Phim, och tre andra veteranledare: Ney Sarann, Keo Meas och Non Suon.

Chhouks bekännelse utgjorde en vattendelare. För första gången hade en medlem av centralkommittén anklagat andra medlemmar i ledningen för förräderi.¹³

Säkerhetsfängelset S-21, ofta kallat Tuol Sleng, i januari 1979

Såsom alla liknande dokument från S-21, hade bekännelsen litet egenvärde. Pol var inte så dum att han trodde på uppgifter som frampressats under tortyr. So Phim, som under det kommande året skulle anklagas för över ett dussintal försök att störta regimen, försattes på fri fot. Pols tidigare kock, Moeun, som nu var gift med Pich Chheang, de Röda khmerernas ambassadör i Kina, anklagades för förräderi åtta gånger, för att han tidigare ingått i Koy Thuons nätverk.¹⁴ Pol bestämde att anklagelserna skulle ignoreras. ”Om Moeun är en förrädare”, sade han, ”då är alla det.” I utrikesdepartementet blev det till en tumregel att en kader blev misstänkt först efter ha blivit angiven tre gånger. Senare, när utrensningarna tog fart och antalet angivelser steg i allt högre takt, ökades antalet till fem.¹⁵

Syftet med S-21 och de bekännelser som där frampressades var inte så mycket att få fram information, utan att få ”bevis” för förräderi som kunde rättfärdiga de utrensningar som

¹³ Enligt Ney Sarann (bekännelse, 30/9 1976), blev Chhouk medlem i centralkommittén vid KKPs fjärde kongress i januari 1976.

¹⁴ Moeun, intervju.

¹⁵ Suong Sikoeun, intervju; Picq, *maskinskrivet manuskript*, s. 222.

ledningen redan hade bestämt sig för att genomföra.

Vid tidpunkten som Chhouk greps hade en lömsk förbindelse mellan oppositionen hemma och fienderna utomlands börjat ta form i Pols huvud. Vietnam, konkluderade han, var ute efter att underminera hans regim ”på samma sätt som trämaskar borrar in sig i trä”. Vid något tillfälle under denna sommar, troligen i juli, hade han diskuterat sina farhågor med Nuon Chea och Son Sen, de två andra medlemmarna i den topphemliga säkerhetskommittén som ansvarade för att undertrycka intern opposition. Kort därefter uppmanade Sen divisionsbefälhavarna att förbereda sig för att ”ta itu med såväl fiender som döljer sig i landet som de som är utomlands”. De som ”lever i Partiets värme”, varnade han, var allra farligast. Samma månad började Pol betona behovet av att ha en militär beredskap mot Thailand och Vietnam. De två länderna ”ligger och väntar på tillfällen att ställa till bråk”, sade han. ”Varje dag gör de upp planer för att tillintetgöra oss”.¹⁶

Säkerheten skärptes i Phnom Penh. Arméenheter beordrades att skicka radiomeddelanden via generalstabens högkvarter i stället för att kommunicera med varandra direkt. Soldater förbjöds att bära vapen ”eller allt som kunde tas för att vara vapen” vid möten där partiledare deltog. En utrensning av ”dåliga element” genomfördes inom det militära.

Men oförklarliga incidenter fortsatte att inträffa.

I september avlossades skott i närheten av slottet och flygblad som angrep regimen fanns utspridda på gatorna. En mästarhjärna måste ligga bakom detta menade Son Sen:

Dessa flygblad gjordes här i Phnom Penh. De tillverkades på officiella arbetsplatser som avdelnings- och regementskontor och departement ... Konflikterna skärps ... [Fiendens] handlingar blir så provocerande att [vi måste förvänta oss] att de angriper oss utan dröjsmål... Vi måste göra oss av med de som vi misstänker!¹⁷

Den 20 september anhölls Ney Sarann och fördes till S-21. Keo Meas följde. De anklagades för att tillsammans med Chhouk konspirera för att skapa ett nytt, Vietnam-stött ”Kampucheanskt arbetarparti”, vars mål skulle vara att störta regimen och installera en revisionistisk regering som var allierad med Hanoi. Inget sådant parti hade någonsin existerat, och det visste Pol Pot mycket väl. Men från denna tidpunkt blev medlemskap i detta inbillade ”arbetarparti” liktydigt med medlemskap i CIA eller KGB. Det blev ett tånjbart begrepp för förbrytelser som verkliga och inbillade motståndare tvingades erkänna.

Med tiden förgrenade sig den förmenta konspirationen. Det hävdades att soldater hade skickats för att mörda Pol och Nuon Chea på nationaldagen i april 1976, men att denna komplot misslyckades därför att de påtänkta attentatsmännen inte kände igen sina offer (eller enligt en annan version, därför att deras vapen hade upptäckts när de försökte komma in på platsen för mötet). Pols chaufför påstås ha försökt förgifta honom genom att hälla DDT i hans dricksvatten. Ett annat försök att förgifta honom avväjdes då en vakt smakade på Pols mat och dog. Till slut hävdade regimen att man hade ”dokumentära bevis” – vilket betydde beklännelser som framtvingades under tortyr – på inte mindre än sex misslyckade försök att mörda Pol.

Många år senare erkände Ieng Sary att inget av detta hade varit sant. ”Det var inga kupp-försök” sade han. ”Allt blev väldigt överdrivet. I Pol Pots huvud var det allvarliga incidenter. Men i själva verket var det en förevändning – en förevändning för att kraftfullt slå till.”

¹⁶ Dossiererna L01373, 2/8, L01374, 3/8 och L01442, 2/9 1976, DC—Cam; och Pol Pot, *Preliminary Explanation* (23/8 1976), s. 161.

¹⁷ Dossier L01445, 9/9 1976. Enligt Son Sen upptäcktes upproriska pamfletter vid minst fem tillfällen detta år, i april, juni, juli och augusti/september.

Pol trodde att detta var nödvändigt, därför de partiledare som ”tror att den socialistiska revolutionen är för djup och omfattande ... att klasskamp inte är nödvändigt”, vara samma män som menade att det inte var nödvändigt att göra motstånd mot Vietnam – med andra ord de som förespråkade kompromisser med Kambodjas yttre fiender. Dessa två ståndpunkter ”drar åt samma håll” förklarade han.

De moderata var rätt och slätt förrädare.

Omvälvningarna i Partiet var en väl bevarad hemlighet. När Son Sen för första gången nämnde arresteringen av Ney Sarann och Keo Meas vid ett möte med höga arméofficerare i oktober varnade han dem: ”Denna sak får inte komma ut. Låt det inte bli känt på lägre nivåer.” Pol talade om en ”kompromisslös, bitter kamp på liv och död” mot klassfienden, ”som försöker smyga sig in i och gömma sig i våra revolutionära led”, och varnade hotfullt för att detta skulle fortsätta ”långt in i framtiden”. Men det var först i december, i ett tal inför centralkommitténs medlemmar och högre provinsledare, som han redogjorde för problemets omfattning och hans planer för att ta itu med dem:

Det finns en sjukdom i Partiet, som föddes under åren [av kamp] ... Eftersom hettan i revolutionen [vid den tiden] inte var tillräcklig ... sökte vi efter mikroberna utan framgång ... [Nu] när vår socialistiska revolution går framåt ... kan vi lokalisera de onda mikroberna ... Om vi inte tar dem på allvar och begraver den kommer de att få oss att ruttna inifrån. De kommer att få samhället att ruttna, partiet att ruttna, armén att ruttna ...

Räckan av förrädare som vi nyligen har krossat hade organiserat sig i hemlighet under [kampåren] ... I den socialistiska epoken måste [sådan folk] kastas bort.

1976 var ett år av våldsam, ihärdig klasskamp ... Många mikrober dök upp. Många nätverk blev synliga....

Ibland finns det ingen aktiv opposition. Tystnad råder... Vi bör fråga oss: finns det fortfarande förrådiska, hemliga element, begravnade inne i Partiet eller har de alla försvunnit? Våra observationer under det senaste årtiondet visar klart att de inte alls har försvunnit ... De har hela tiden trängt in i Partiet .... De finns kvar.¹⁸

Språkbruket var ren stalinism. Pol vände tillbaka till det han läste som student i Paris. Stalin liknade också sina motståndare med ”en kräftsvulst i en frisk kropp” och hade beskrivit det botemedel som krävdes: ”för att bli segerrika måste vi framför allt rensa partiet och dess ledande högkvarter”. Det första steget, tillade han, var att noggrant kontrollera levnadshistorierna för alla partimedlemmar”. Nu påbjöd Pol också: ”Alla måste följaktligen kontrolleras, då blir partiet starkare.”

Den 9 september dog Mao Zedong. Kambodja förklarade landssorg och på ett minnesmöte bara drygt en vecka senare avslöjade Pol Pot för första gången att Angkar var en marxist-leninistisk organisation. Det var ämnat som ett första steg mot det offentliga kungörandet av CPK:s existens, vilket kineserna länge hade anbefallt. Detta skulle ske på årsdagen av Partiets grundande i slutet av månaden. Denna årsdag skulle firas inte som det 25:e året utan som det 16:e i linje med det ständiga utskottets hemliga beslut i mars att datera Partiets grundande till 1960. Men kampanjen mot ”förrädare” fick Pot att ändra uppfattning. Att offentliggöra Partiets existens innebar att avslöja när det grundades och det skulle inte Hanoi gilla. Med en anti-vietnamesisk utrensning under uppsegling var det inte rätt tidpunkt för att vara öppet provokativ. Följaktligen skickades det ut brådskande meddelanden strax före det planerade firandet, med beskedet att allt tills vidare skulle läggas på is. Till slut, den 11 oktober, nära två veckor senare än vanligt, firades årsdagen med betydligt mindre högtidligheter än vanligt. Partiet markerade sin 16:e födelsedag som planerat. Men dess existens, och dess nya historia,

¹⁸ Pol Pot, *Report*, s. 183-85.

förblev hemlig.¹⁹

Mitt uppe i detta meddelades det att Pol Pot hade avgått som premiärminister ”av hälsoskäl” och att Nuon Chea hade tagit hans plats. Avgången skulle gälla från 20 september. Fyra veckor senare försvann även Ieng Sary ur sikte.²⁰

Om det rörde sig om en avledande manöver som skulle förvirra Hanoi, så lyckades det på ett storartat sätt. En glädjestrålände Le Duan informerade den sovjetiske ambassadören om att Pol och dennes svåger hade avlägsnats från makten. De var ”dåliga människor” sade han. ”Nuon Chea är verkligen vår man och min personliga vän.” Sovjetryssarna trodde honom uppenbarligen, ty i Moskva talade Leonid Breznev för första gången positivt om ”vägen till en oavhängig utveckling [för] Demokratiska Kampuchea”.

Detta visade bara hur mycket vietnameserna hade tappat kontakten med verkligheten. Det skulle gå flera månader innan Hanoi förstod att Pol inte bara satt vid makten, utan att han också genomförde en skoningslös utrensning av alla potentiella vietnamesiska sympatisörer som han kunde hitta.

Dagen efter Partiets fördröjda jubileum, den 12 oktober, började Kambodja, liksom resten av världen, få rapporter om förbluffande händelser i Beijing. Några dagar tidigare hade Maos efterföljare Hua Guofeng i hemlighet arresterat Jiang Qing, Zhang Chunqiao och de andra medlemmarna i ”De fyras gäng”. Ieng Sary fick höra nyheten i Belgrad under sin hemresa från FN. Den jugoslaviske diplomaten som informerade honom minns att Sary blev likblek. ”Det kan inte vara sant” mumlade han. ”De är bra folk”, tillade han. Utåt var Pol mindre bekymrad. Kina hade enligt hans uppfattning ett strategiskt intresse i Kambodja, och det var oberoende av ideologiska frågor. Icke desto mindre föredrog han vänstern. Två veckor tidigare hade han personligen skrivit ett utkast till ett gratulationsmeddelande till Hua på Kinas nationaldag, där han vid namn attackerade reformisten Deng Xiaoping som var i onåd och betecknade honom som en ”anti-socialist och kontrarevolutionär”. Pol och Ieng Sary fruktade båda att den politiska oredan i Kina skulle försvaga Kambodjas band med dess enda mäktiga allierade vid en tidpunkt då relationerna med Vietnam snabbt höll på att försämrats. I all hast skickades Röda khmerernas utrikesminister till Beijing för att få försäkringar från den nya ledningen om att relationerna skulle förbli oförändrade.

¹⁹ En aspekt av denna bysantinska affär återstår att belysas. I slutet av september eller början av oktober publicerade tidningen *Revolutionär ungdom* en artikel om jubiléet, där den, i strid mot det ständiga utskottets beslut i mars, nämnde 1951 som det år då Partiets grundades. Kort efteråt kom *Tung Padevat* ut, med texten till det tal som Pol höll på mötet den 11 oktober, där han inte bara fastställde 1960 som det år då Partiet bildades, utan också förklarade: ”Vi bör ordna med Partiets historia så att den framstår som ren och perfekt i överensstämmelse med vår oavhängiga ställning.” Den vanliga förklaringen på diskrepansen mellan årtalen var att de återspeglade en maktkamp mellan Pol och Keo Meas, men det är direkt fel. Som vi nu vet hade Pol full kontroll över innehållet i båda publikationerna, och varken Keo Meas (som hade stått under övervakning hela tiden sedan han kom tillbaka från Hanoi 15 månader tidigare) eller någon annan kunde ha använt dem för att kritisera hans ledarskap. I efterhand ser det ut att föreligga två möjligheter. Antingen var det ett enkelt misstag som berodde på att redaktionen för *Revolutionär ungdom* inte var klar över att datumet var ändrad, och hade förberett en rutinpräglad årsdagsartikel som Pol eller Nuon Chea godkände utan att läsa. Eller så var det ett medvetet försök att övertyga vietnameserna, som hade tillgång till *Revolutionär ungdom* men inte till den begränsade utgåvan av *Tung Padevat*, om att förhållandena i Phnom Penh var som förr.

²⁰ BBC SWB FE5323/B/1. Pols avgång, som meddelades av Radio Phnom Penh 27 september, tillbakadaterades till den 20:e – dagen då Ney Sarann arresterades. Den var efter vad som uppgavs godkänd av ett regeringsmöte samma dag, men det är oklart om något sådant möte i själva verket hölls. Tjugo år senare kunde varken Nuon Chea eller Mok dra sig till minnes dessa händelser (intervjuer med Nate Thayer). Ieng Sary kom däremot ihåg dem, något som enligt David Chandler bekräftar att detta hängde samman med en utrikespolitisk fråga (*Brother*, s. 180, n. 44). Om Pol verkligen hade varit sjuk eller om det hade rört sig om en intern manöver för ta itu med politiska motståndare, så skulle man inte ha meddelat det via Radio Phnom Penh.

I november 1976 följde Pol efter.²¹ Besöket, liksom de flesta av hans resor till Kina, hölls hemligt. Hua väntade i statens gästhus för att önska honom välkommen. I sitt översvallande välkomsttal lyckönskade han Pol för att ha nedkämpat fiendens försvar av Phnom Penh i april 1975, ”som man skalar en banan”. Deras samtal rörde både militärt samarbete och politiska förbindelser. Efteråt gjorde Pols delegation, bestående av Vorn Vet, Ieng Sary, den nordvästra zonsekreteraren Ruos Nhim, och ledaren för centralkommitténs allmänna byrå, Doeun, en provinsieell resa som först förde dem till Den kinesiska muren, där de huttrade av köld i den nordkinesiska vintern, och företog sedan en vallfärd till landets revolutionära minnesmärken. Från Shanghai, där det kinesiska kommunistpartiet hade grundats, åkte de till Yan'an, det kommunistiska högkvarteret under inbördeskriget, och till Maos födelseplats i Hunan. När resan avslutades hade Pols tillit till sin kinesiska allierad bekräftats. Först då den var över informerades Radio Phnom Penh det kambodjanska folket om att Hua utnämnts till partiordförande och att den ”kontrarevolutionära partifientliga klick som utgjordes av de fyras gäng” hade krossats i grunden.

I december sammankallade Pol centralkommittén för dess årliga plenum. Innan detta möte hölls en studiesession. Förhållandet mellan Kambodja och Vietnam, sade han till delegaterna, var ”en ständig antagonistisk motsättning”. En fullskalig militärkonflikt var inte omedelbart förestående. Men tiden var inne att påbörja ”långsiktiga förberedelser för både gerillakrig och krigföring med konventionella styrkor”. Militära baser skulle färdigställas i avsides liggande områden och de som deporterats från städerna skulle flyttas bort från gränsområdena och ersättas med ”basfolk”, som var mer pålitliga.²²

Försvarsminister Son Sen förmedlade samma budskap till armén ännu mer rakt på sak:

Förut var Vietnam vår vän, men ”en vän som vi hade ett konfliktfyllt förhållande till”. Nu har det blivit vår verkliga fiende. Förut kände vi inte tillräckligt väl till deras planer – men nu vet vi med säkerhet att de har upprättat förrädiska partier för att kämpa mot oss. I framtiden kommer de att göra något annat. De kommer inte att ge sig ... Detta är en konflikt mellan äkta och falska revolutioner.... mellan den ståndpunkt som innebär oberoende och den som innebär att vara en lakej.²³

På detta stadium frambringade utresningarna ett kretslopp av misstankar och fruktan som var självförstärkande, där varje nytt offer som försvann i Tuol Sleng svalg alstrade nya ”bevis” för vietnamesernas falskhet, som i sin tur utlöste nya utrensningar och nya offer.

Ledningen i Hanoi förbättrade inte sin sak. Det vietnamesiska partiets fjärde kongress denna månad antog en resolution som än en gång manade till att ”bevara och utveckla den speciella relationen [med] Laos och Kampuchea”, så att de tre indokinesiska staterna ”för alltid skulle vara associerade med varandra i bygget och försvaret av sina respektive länder”. Om övertonerna av begränsad suveränitet var avsiktliga eller inte kunde de inte ha valts bättre för att få kambodjanerna att resa borst.

Köttkvarnen malde på. Under första halvåret 1976 hamnade fyra hundra människor i S-21. Under det andra halvåret över tusen. Under våren 1977 ”krossades” ett tusen människor varje månad. Stalinism har sin egen logik. I Demokratiska Kampuchea fick den fritt spelrum.

Ingenting illustrerar Pol-regimens grymhet bättre än S-21 och dess motsvarande institutioner i provinserna. Inte så mycket för det de var – alla totalitära regimer torterar och dödar sina

²¹ Den följande framställningen baseras på en intervju med Phi Phuon, som i olika samtal med flera månaders mellanrum namngav exakt samma medlemmar i Pols delegation liksom hans samtalspartners. Pich Chheang bekräftar att besöket ägde rum, men kunde inte redogöra för några detaljer (intervju). Delegationen inkvarterades i Diaoyutai, ett bevakat muromgärdat gods, väster om Den förbjudna staden, som hade villor avsedda för gäster på hög nivå.

²² Pol Pot, *Study Session*, s. 172 och *Report*, s. 191.

²³ Dossier L01500,9/10 1976, DC-Cam.

motståndare – utan därför att de uttryckte utrotningsdoktrinen i dess renaste form.

Ordet väcker minnet av Nazitysklands praktik – en parallell som de vietnamesiska propagandisterna var noga med att understryka och som efter Pols fall omvandlade Tuol Sleng till något som motsvarar ett förintelse-museum. Men analogin är falsk. S-21:s roll var inte att döda utan att framtvunga bekännelser. Döden var slutresultatet, men det var inte poängen. Ledarna Son Sen, Deuch och chefen för förhörsenheten, Mam Nay, var alla f d lärare. De bar med sig sitt starka ordningssinne vid organiseringen av arbetet. Bortsett från taggtrådsnätet som täckte fasaden för att förhindra självmordsförsök, kunde det lika gärna ha varit ett kontorskomplex fullt av byråkrater som förde industristatistik.

Sett på det sättet är mycket med S-21 deprimerande välkänt.

Detta var inte bara ett totalitärt fenomen. Demokratiska regeringar har också vandrat den vägen. I Algeriet upprättade den franska armén tortyrcentra där värnpliktiga gjorde misstänkta fedayeen till martyrer och därefter dräpte dem för att ”vidmakthålla säkerheten”, exakt samma motivering som användes i Demokratiska Kampuchea.²⁴ Fem tusen algeriska fångar dödades på detta sätt i bara en av förhörscentralerna. I landet i sin helhet översteg antalet sådana döda troligen de 15 000 – 20 000 som dog i S-21. De faktorer som fick unga romerskt katolska kristna fransmän att bryta mot alla principer om rättvisa och humanitet som de hade fått lära sig sedan barndomen var inte väsensskilda från de som styrde uppförandet hos vakterna i S-21. Båda uppmanades, med det khmeriska talesättet, att ”stänga sitt hjärta”, en uppmaning som i större eller mindre grad gäller alla soldater. Båda pressades av sina likar. De franska värnpliktiga riskerade att ställas inför krigsrätt om de vägrade lyda order. Vakterna vid S-21 kunde vänta sig tortyr och död.²⁵

Man kan kanske hävda att det var lättare för khmererna: deras religion odlar likgiltighet. Men S-21 hade franska fängelseförlagor. De hand- och fotbojor som används i cellerna var arv från den franska kolonialtiden. Den tortyrmetod som de Röda khmererna kallade att ”proppa fångar fulla med vatten” hade introducerats i Indokina av den franska armén, som kallade det ”la baignoire” (badkaret) och använt den på Vietnam i början av 1950-talet.²⁶ Den franska anknytningen är lätt att härleda, eftersom Kambodja trots allt var ett f d franskt protektorat, men andra västländer har likväl föga anledning att brösta sig. Experiment som utförts vid amerikanska universitet visar att de flesta människor – amerikaner, briter, tyskar eller människor av vilken nationalitet som helst, under vissa omständigheter är beredda att utsätta andra för fysisk tortyr. En försiktig uppskattning kommer fram till att över hälften av FN:s medlemsländer har, eller har nyligen haft, fängelser liknande S-21. Demokratiska Kampuchea var inte ett fatalt undantag i en för övrigt godhjärtad värld.

S-21 skilde sig likafullt på flera sätt från alla andra institutioner av detta slag.

I det stalinistiska Sovjetunionen, i Nazityskland och länder som Argentina, Indonesien och Irak var dödslägren monstruösa avvikelser. De växte fram från den mörka sidan av samhällen som i andra avseenden verkade mer eller mindre normala, och de som befann sig utanför koncentrationslägren hade vissa grundläggande friheter.

Tuol Sleng var inte en avvikelse.

Fängelset var snarare en höjdpunkt, ett koncentrat, en återspejling i koncentrerad form av den slavstat som Pol hade skapat. Thiounn Mumms onkel, den f d Issarak-ledaren Bunchan Mol,

²⁴ Existensen av sådana centra var länge ett tabu-ämne i Frankrike. De diskuterades i en artikelserie i *Le Monde* 2001 och i en TV-dokumentär som utsändes på Antenne 2 och den fransk-tyska kanalen ARTE.

²⁵ Se Hinton, *Why?*, s. 95 och 113-15; och Rithy Panns film, *S-21: La Machine de Mort Khmère Rouge*, som sändes av ARTE, 2/6 2003.

²⁶ Peter Scholl-Latour, *Death in the Ricefields*, St Martin's Press, New York, 1981, s. 32.

skrev många år innan de Röda khmererna kom till makten:

I ett civiliserat samhälle förstår folk vad rättvisa är. I vårt khmersamhälle gör vi inte det .... Vi upprätthåller fortfarande forntidens barbariska seder. Om en man blir fördömd, dödar vi alla hans släktingar för att de inte en vacker dag ska hämnas.... Om vi slår ned en motståndare, slår vi ihjäl honom. För oss betyder seger att vår motståndare är död. Om han lever är det inte en seger. Det är vår khmermentalitet.²⁷

S-21:s roll härstammade ur denna hållning överförd till politiska konflikter. Den stammade från en tradition som en kambodjansk historiker har kallat en ”erövra eller bli erövrad”-tradition i khmerpolitik²⁸ som kan spåras tillbaka till Sihanouk-åren och ända till Angkor och som fortsätter till den dag som är. ”I det forntida kungadömet”, skrev en annan f d deporterad från staden,

hade folk begravts levande, deras fingrar, händer och näsor hade huggits av. De döda lämandes kvar på gatan eller kastades ut på fälten för att bli uppätta av vilda djur. Vad har ändrats?

Män som Ieng Sary och Khieu Samphân behövde förräderibekännelser som de kunde läsa upp på slutna partimöten som bevis på att Angkar hade ”lika många ögon som en ananas” och att inget kunde undgå Partiets vaksamhet. Den atmosfär av fruktan som detta skapade hjälpte till med att avslöja nya ”förrädare”, som sedan torterades för att identifiera andra medlemmar av deras ”kedja”, det *k'sae*- eller stödnätverk som den politiska verksamheten i Kambodja byggde på.²⁹ När det handlade om viktiga ledare, spårades de närmaste släktingarna upp och dödades. ”Om jag hade arresterats”, sade Deuch senare, ”skulle min far, mor, syster, mina svågrar, bror- och systersöner också blivit arresterade. Det var så det var.”³⁰

I denna uppochnedvända värld blev den minsta åtbörd misstänkt. Laurence Picq, vid B-1, drog sig till minnes hur en hög kvinnlig befattningshavare som hette Roeun vid ett tillfälle gav henne ett färskt bröd:

Jag reste mig utan att tacka henne, för man skulle inte tacka folk längre. I stället yttrade jag den rituella frasen: ”Min största glädje är att tjäna Angkar, varhelst och närhelst jag behövs” ... Brödet doftade mycket gott... Men då jag kom tillbaka, började jag att tvivla och började grubbla över Roeuns uppförande. Vad ville hon? Hela saken stank. Detta var en fälla ... Jag lade brödet i ett skåp och fortsatte att arbeta. Jag bestämde mig för att inte röra det förrän jag visste mer... Nästa dag kom en av Roeuns tjänare med ett bröd till... Jag lade det tillsammans med det första... I den atmosfär av psykologisk krigföring och hungerns politik som vi alla levde i, kunde dessa bröd innehålla fröna till en fantastisk komplott.³¹

Hon fick aldrig reda på vad som låg bakom. Men i januari 1977 blev den tidigare zonsekreteraren i norr, Koy Thuon, överförd till S-21 efter att ha befunnit sig i husarrest under nio månader. Hans gamla underhuggare följde efter: Roeuns make, Doeun – som i likhet med Thuon var medlem av centralkommittén, Roeun själv, deras gamla vän Sreng, nu vice-sekreterare i zonen, och Siem Reap-ledaren Soth. Alla erkände att de var CIA-agenter.

²⁷ Bunchan Mol, *Charek Khmer*, s. 177-82.

²⁸ Thun Saray, citerat i Prasso, s. 20. Se också Mabbett och Chandler, *Khmers*, s. 160-61.

²⁹ Det är en avgörande skillnad mellan ”kedjor” och ”fraktioner”. Även i ortodoxa marxist-leninistiska partier förekommer äkta fraktionsverksamhet relativt sällan. ”Anti-partigruppen” i Sovjetunionen 1957 och ”De fyra gäng” i Kina är undantag som bekräftar regeln. Från 1930-talet i Stalins fall och från 1940-talet i Maos fanns det ingen seriös fraktion som utmanade deras makt. Båda använde ”fraktionsverksamhet” som en bekväm etikett för att fördöma anhängare som vacklade i tron. I Demokratiska Kampuchea använde aldrig Pol denna etikett, och även om han av och till försökte framställa utrensningsoffren som fraktionister, utspelade sig den kambodjanska kommunistpolitiken sig i själva verket längs feodala linjer. Enskilda ledare drog till sig ett följe anhängare som manövrerade för att uppnå personliga fördelar, men de slöt sig inte samman för att bilda klickar. Varje man tänkte på sitt, och det gjorde uppgiften mycket lättare för Pol.

³⁰ Deuch, intervju.

³¹ Picq, maskinskrivet manuskript, s. 188-90.

Under tiden fortsatte arrestering av påstådda pro-vietnamesiska element, bland dem Sien An, den tidigare kambodjanska ambassadören i Hanoi, som anklagades för att arbeta för den franska kontraspionagetjänsten SDECE, samt Keo Moni, den tidigare Issarak-ledaren som på 1950-talet hade varit khmerisk utrikesminister i Vietminh.

Dagen efter att Koy Thuon anhölls, häktades ministern för offentliga arbeten, Toch Phoeun. Hans arrestering markerade början av ett nytt svep, denna gång riktat mot de så kallade ”intellektuella”, tidigare medlemmar av den underjordiska rörelsen i Phnom Penh och den vänsterorienterade studentrörelsen, bland dem Doeuns ställföreträdare Phouk Chhay och informationsministern Hu Nim. De anklagades också för att arbeta för CIA. I själva verket hade Pol beslutat att de var för kompromissvilliga och att de därför, under en period med spända förhållanden med Vietnam, inte var att lita på. Kort därefter avslöjades en KGB—”kedja”, som påstods stå under ledning av Phouk Chhays vän Hak Sieng Layni, som i likhet med Keo Meas anklagades för att ha skapat ett rivaliserande khmeriskt kommunistparti, som denna gång förutsattes svara inför Moskva.

Dessa tidiga utrensningar angav tonen för allt som skulle följa.

Alla som fördes till S-21, oberoende av vad de arresterades för, tvingades in i samma form. De måste erkänna att de var agenter för CIA, KGB, vietnameserna eller ”andra”, en kategori som kom att innefatta den franska, östtyska och thailändska säkerhetstjänsten och Chiang Kai-sheks Guomindang i Taiwan. Utlänningar behandlades som alla andra. En olyckligt lottad brittisk seglare som hette John Dewhirst och som hade arresterats av de Röda khmerernas kustvakt erkände följande:

Min kurs vid CIA-skolan i Loughborough ... gick parallellt med den lärarkurs som jag följde ... från september 1972 till juni 1976. Den hölls på onsdagseftermiddagar, söndagseftermiddagar och måndagsmorgnar ... Rektor var den pensionerade CIA-översten Peter Johnson. Skolan var inhyst i en byggnad som var kamouflerad som Loughboroughs stadsråds kontor för vägkontrollanter... [Det] var den minsta av de sex CIA-skolorna i England ... De andra är i Aberdeen, Cardiff, Portsmouth, Bristol och Doncaster ... Varje måndag morgon fick vi en föreläsning av Johnson om CIA:s roll som en antikommunistisk kraft ... Föreläsningarna var egentligen ren indoktrinering ... [Vi blev] tilldelade spionuppdrag åt CIA och måste rapportera till CIA-kontakter...³²

Dewhirsts bekännelse, liksom de från det c:a dussintalet andra västerlänningar – amerikaner, australiensare och nyzeeländare – som dog i Tuol Sleng, är avslöjande för det ljus som de sprider över de metoder som utnyttjades av förhørsledarna i S-21. Fångarna fick först berätta sitt liv historia som den faktiskt var. Sedan tvingades de utbrodera sina ursprungliga berättelser med förmodade länkar till utländska säkerhetstjänster tills deras utfrågare ansåg att de hade komprometterat sig själva tillräckligt mycket. Då dödades de.

De kambodjanska fångarna utsattes för samma obarmhärtiga rutin, med lika fatala resultat. Koy Thuon och många andra kom till slut att påstå att de inte bara arbetade för CIA, utan också för KGB eller vietnameserna. Pol såg ingen motsättning i detta. Han såg sig själv som ledare av en regim som var omgiven av onda krafter, som av själva sin natur måste arbeta i samklang med varandra. Som Nuon Chea sade, var det en ”gemensam aktion från USA, KGB och Vietnam ... Vietnameserna ... accepterar vem som helst som bekämpar CPK, även CIA-agenter”. Detta var ett typiskt khmeriskt sätt att se på saker och ting. När Sihanouk satt vid makten kom han med liknande påståenden.

I april 1977 ansåg Pol att han kunde tillkännage att ”fiendens ledarskapsmaskin är i stort sett utplånad”. Men det ständiga utskottet höll fast vid att ”fortsätta att utrensa och sopa bort motståndare”, och det var först till hösten som Pol slutligen förklarade att utrensningarna var

³² ”Detaljer från min kurs vid CIA-skolan i Loughborough, England”, Dossier D1444, 5/9 1978, DC-Cam.

över. Då, sade han, hade fem centralkommitté-medlemmar, fyra divisionsbefälhavare och ett stort antal mindre viktiga personer eliminerats. Det var ”en stor seger” som hade ”renat och stärkt” Partiet. Han glömde att nämna att man inte hittat några övertygande bevis på att någon av dessa utrensade hade varit förrädare och att det i vissa fall, som i fallet Siet Chhê, som hade följt med Pol för att träffa Mao två år tidigare, aldrig skulle stå klart varför han överhuvudtaget arresterades. Den makabra ramsan ”Angkar dödar men förklarar inte” var lika sann för partitoppen som för vanligt folk.

Under perioden från mitten av 1976 till slutet av hösten 1977 nådde Pols experiment i utopisk socialism sin höjdpunkt och skapade samtidigt grundvalen för regimens sammanbrott.

Under hela detta år spred sig eldstormens terror med sitt epicentrum i S-21 ut över landet och förvandlade till aska tusentals partikadrer och hundratusentals ”gamla” och ”nya” bönder. I en utsändning i Radio Phnom Penh, gissade Pol att ”mellan 1 och 2 procent av befolkningen” var oförfärligt fientliga och ”måste hanteras på samma sätt som vi gör med alla andra fiender” – inte en lugnande tanke för ett folk som hade sett hur Röda khmererna hade behandlat sina fiender två år tidigare, vid inbördeskrigets slut. Enligt CPK:s egna siffror hade mellan 4000 och 5000 partimedlemmar likviderats som ”dåliga element” och ”fiendeagenter” fram till augusti 1977.

Rörelsen började i norra zonen och Siem Reap, där varje ”kedja” som sträckte sig ut från Koy Thuon och hans bundsförvanter blev grundligt demonterad och ersatt med krafter som var lojala med Ke Pauk som hade Pols förtroende. När det fanns tecken på motstånd, sänder Moks trupper in från sydväst för att hjälpa det nya ledarskapet att etablera sig. Detta kom att tjäna som ett interventionsmönster som skulle upprepas närhelst Pol ville inskrida mot parti-nätverk som han betraktade som illojala.

Kort efteråt ledde Ieng Sarys hustru, socialminister Thirith, en delegation som reste till nordväst. Hon kom tillbaka, chockerad över det hon hade sett. Förhållandena i området var verkligen illa: med nära en miljon extra munnar att mätta som ett resultat av inflyttningen av ”nytt folk” så var det inte så märkligt. Men Thiriths slutsats var ägnad att underblåsa regimens förföljelsemani. ”Förhållandena där var mycket märkliga”, sade hon senare. ”Folk hade ingenstans att bo och alla var svårt sjuka.” Kadernerna gjorde anspråk på att föra Partiets politik, men i verkligheten undergrävde de den genom att tvinga folk att arbeta under förfärliga förhållanden. Den enda möjliga förklaringen var att ”agenter har nästalat sig in i våra led”. En sådan rapport var som musik i Pols öron.³³ Den bekräftade hans värsta farhågor. ”Dolda fiender försöker beröva folket maten”, sade han till centralkommittén i december 1976. ”De [förvränger] våra instruktioner och misshandlar folket ... tvingar dem att arbeta, oavsett om de är sjuka eller friska.”³⁴ Under några månader vidtog han inga åtgärder, medan Mok skickade betrodda bondekadrer och deras familjer från sydväst för att bosätta sig i området, till synes som vanliga bönder, men i själva verket för att bereda marken för utrensningen. I juni följde trupper från västra zonen och sydväst. De började med att systematiskt krossa de existerande kadernätverken på distrikts- och bynivå, genom att avrätta de gamla befattningshavarna och ersätta dem med funktionärer från sydväst. De följande sex månaderna utsågs ledare på högre nivå till måltavlor. Vid årets slut hade ledarna i fem av zonen sju regioner, medlemmar i det ständiga utskottet från de två andra och minst trettio höga befattningshavare förts till S-21 för att komma med sina bekännelser och dödas.

³³ Becker, *When the War*, s. 236; Vickery, *Themes*, s. 117. Khieu Thirith hävdade att besöket skedde sommaren 1976. Jag misstänker att det var senare, troligen i november eller i början av december. Pol hänvisar så tydligt på hennes rapport i sitt tal den 20 december att det är rimligt att anta att han först nyligen hade fått kännedom om dem.

³⁴ Pol Pot, *Report*, s. 207.

De andra zonerna sparades inte heller. Under sommaren gjorde partikongressen i den östra zonen gällande att ”vietnamesernas lakejer” också där ”försökte svälta folket och låta det lida så att det skulle förlora tilliten till Partiet”. Under det första halvåret, sade den självbelåtet, ”har hundratals av dess förrädare sopats bort”.³⁵ I den västra zonen, där det vid denna tid bara hade ägt rum mindre utrensningar, sade Nuon Chea till kader av hög rang att prioritet nummer ett var ”revolutionär vaksamhet”. Den ekonomiska utvecklingen kom i andra hand.

Pol ville både äta kakan och ha den kvar.

Han ville ha ett rent och snyggt parti med oinskränkt makt, ett parti som gjort sig av med alla tvivelaktiga element, samtidigt som han ville ena hela befolkningen för den kommande kampen mot Vietnam. Han ville att alla skulle vara välnärda, ha en rimlig arbetstid och ha tre, fyra eller to m fem dagar ledigt varje månad, så att de skulle bli ”pigga och alerta”. Samtidigt insisterade han på att produktionsmålet på tre ton per hektar måste uppnås, kosta vad det kosta vill.

För den kader som måste omsätta denna politik i praktiken var valet klart. Terroriserade själva svarade de genom att terrorisera befolkningen som de hade kontrollen över. I en stat som trodde att den mänskliga viljan kunde uträtta vad som helst var misslyckande liktydigt med sabotage. Om valet stod mellan att förbättra folkets livsuppehälle – vilket Pol också krävde – och som följd av detta misslyckas med att uppnå Partiets produktionsmål; eller uppfylla dessa – vilket Pol också krävde – på bekostnad av levnadsstandarden, valde de flesta befattningshavarna det senare. Sedan man infört kommunal bispisning och sökandet efter föda blivit förbjudet, levde de flesta ett uselt liv i vilket fall som helst. När det fanns så få morötter återstod bara piskan.

Från slutet av 1976 och framåt – i synnerhet från mitten av 1977, sjönk Kambodja tillbaka ner i forntidens barbariska tillstånd.

Försök att ”omskola” förmenta förbrytare, som aldrig hade varit särskilt utbredd under Röda khmerernas styre, övergavs helt, både på nationell nivå, i Phnom Penh och på landsbygden. Det ständiga utskottets beslut året innan att överlåta ”befogenheten att krossa” till zonledningen och högre nivåer förpassades tyst och stilla till glömskan.³⁶ I teorin måste distriktssekreterare godkänna avrättningar, men i praktiken utmättes dödstraff på kommun- och bynivå. ”Skogen i väst”, som avrättningsplatsen ofta kallades, blev det första straffet som man tog till.

Det som skedde i S-21, vilket var underställt central kontroll, var avskryvärt nog. När förhørsledaren Pon klandrade sina underhuggare för överdrivet våld, måste han förklara att det han syftade på var att ”slå fångar till döds, skära upp deras armar, ryggar och penisar”.³⁷ Interner tappades på blod för användning i statens sjukhus. ”De använde en pump” berättade en av vakterna. ”De höll på till det inte längre fanns kvar något blod i dem och de kunde knappt andas. Man kunde bara höra ett väsande ljud och se vitan i deras ögon rulla som om de hade ett anfall. När man var färdig kastades kropparna ner i en grop.”³⁸

Den medeltidsmässiga grymheten i fängelserna på landbygden, där det inte fanns några restriktioner överhuvudtaget för förhørsledarnas handlingar, fick även dessa ohyggligheter att framstå som tama. Haing Ngor fördes till ett sådant fängelse i nordvästra zonen efter att ha blivit arresterad för att ha sökt efter mat:

³⁵ ”Resolution från den östra zonens kongress, 17/7 1977”, Doc. 32(N442)/ T8294, VA. Se även Kiernan, *Eastern Zone Massacres*, s. 16, 27, 37, 48, 51 och 88; och Kiernan, *Chickens*, s. 185ff.

³⁶ Protokoll från CPKs stående utskott, 30/3 1976, Dossier D693, DC—Cam

³⁷ Anteckningsbok från 1978 med noteringar av Pon och Tuy, DC—Cam.

³⁸ Intervju med en S-21-vakt i Rithy Panns film, *S-21: La Machine de Mort Khmère Rouge*, *supra*.

Vi stannade vid några byggnader som jag aldrig hade sett förut, i en glänta i skogen... Några skrynkliga svarta föremål hängde ned från taksågget, men jag för långt därifrån för att se vad det var... På eftermiddagen kom vakterna med en ny fånge, en gravid kvinna. När de gick förbi hörde jag kvinnan säga att hennes make inte var en [tidigare Lon Nol-soldat] ... Senare kom en förhållningsledare längs trädgården, med en skarp kniv i handen ... Han talade till den gravida kvinnan och hon svarade. [Så] skar han av hennes kläder, sprättade upp hennes mage och tog ut fostret. Jag vände mig bort men kunde inte undslippa hennes dödsrop, som långsamt övergick till kvävande som efter alltför lång tid avlöstes av dödens barmhärtiga tystnad. Mördaren gick lugnt förbi mig, hållande fostret i nacken ... Han knöt ett snöre kring [det] och hängde upp det från taksågget tillsammans med de andra, som var intorkade, svarta och skrynkliga.³⁹

Röda khmerernas bondekadrer använde, liksom Issarake-folken innan dem, *kun krak*, eller ”rökbarn”, som magiska talismaner. De skar ut fångarnas gallblåsor för att få medicin. De åt levern från de som de dödat. Denise Alfonço, en fransk-vietnamesisk kvinna som levde i ett kooperativ nära Battambang, såg en ung man dö på det sättet. Som den goda husmor hon var, lade hon märke till att ”när den mänskliga levern steks på spisen, spritter den till som när man steker pannkakor”.

Ledarna i Phnom Penh kände till dessa sedvänjor. De nämndes i telegram till Son Sen från befattningshavare i provinserna. Vi har ingen anledning att tro att Pol eller de andra medlemmarna i det ständiga utskottet godkände detta, men de gjorde heller ingenting för att stoppa sådant. Böndernas ”sjudande klasshat”, oavsett vilka ohyggliga former det må ta, var något som man både måste förvänta sig och godta. Det var samma hållning som hade fått Pol att glorifiera krigets blodsutgjutelser – en perverterad manlighet som bakom hans vänliga leende var stolt över sin hänsynslöshet. S-21 betraktades på samma sätt. Varken Pol eller Nuon Chea besökte tortyrcentrat, men för båda två var det ett oundgängligt instrument för den revolutionära staten. Pol själv beslöt om de viktigaste arresteringarna, ibland i samråd med Khieu Samphân. Ieng Sarys utrikesdepartement fungerade som fångelsestets förord, dit kader från provinserna fördes, officiellt för att ”tränas till ambassadörer” innan de fördes bort till för att dö.⁴⁰

Det alltmer utbredda våldet, det allt intensivare ideologiska trycket och framväxten av ett psykologiskt klimat där i stort sett hela befolkningen levde i ständig skräck, medförde att från 1977 blev regimens naturliga anhängare alltmer desillusionerade. De röda khmererna hade inte bara misslyckats med att vinna över det ”nya folket”, utan de hade även förlorat sin goodwill bland det gamla. I många områden, kände sig även de fattigaste bönderna, i vars namn revolutionen hade startats, lurade. I stället för de tre mål om dagen som de blivit lovade, fick de bara vattmig rissoppa. Polisrapporter återgav fientliga slagord: ”Tjäna den socialistiska revolutionen och ät ris blandat med morgonrodnaden. Tjäna den kommunistiska regimen och ät enbart morgonrodnaden!” Antalet som försökte fly till Thailand och Vietnam ökade ständigt, trots riskerna.

Våren 1977 insåg de vietnamesiska ledarna att de hade fått ett problem kring halsen.

Året hade börjat med nya sammanstötningar längs gränsen, de första på många månader. I februari skickade Hanoi en vice utrikesminister, Hoang Van Loi, på ett hemligt besök till Phnom Penh. Han föreslog att man skulle samarbeta om att repatriera kambodjanska flyktingar som hade flytt från Röda khmerernas regim – ett cyniskt utspel eftersom vietnameserna mycket väl var på det klara med att alla som skickades tillbaka omedelbart skulle dödas – och inbjöd de kambodjanska ledarna att delta i ett indokinesiskt toppmöte med Vietnam och Laos. Förslaget förkastades omedelbart. Pol drog slutsatsen att hans hårda attityd betalade sig. Det ständiga utskottet höll med om att hädanefter skulle försvaret, inte

³⁹ Haing Ngor, *Odyssey*, s. 217-18 och 222-23.

⁴⁰ Picq, maskinskrivet manuskript, s. 217, 230 och 238.

ekonomin, vara Partiets främsta prioritet.

I mars och april fortsatte sammanstötningarna och ledde till utväxling av ilska diplomatiska noter. Vid denna tidpunkt hade Hanoi till slut insett att kambodjanerna genomförde en omfattande antivietnamesisk utrensning. Sedan, den 30 april, på tvåårsdagen av befrielsen av Saigon, gick stora kambodjanska styrkor över gränsen, understödda av artilleri, och slaktade hundratals lokala invånare och raserade deras byar. En officiell vietnamesisk rapport berättade: ”De mest barbariska brott begicks. Kvinnor våldtogs och fick därefter magarna uppsprättade, barn delades itu. Pagoder och skolor brändes ned.”

Det finns ingen anledning att betvivla sanningen i denna berättelse. Det hade ägt rum liknande övergrepp tidigare samma vid gränsen till Thailand, där sporadiska strider hade blossat upp efter att en kupp i oktober året innan hade fört en högerorienterad militärregering till makten. Om de Röda khmererna slaktade kambodjanska kvinnor och barn skulle de knappast behandla sina arvfjender, vietnameserna och thailändarna, bättre. Men det var inte riktigt den oprovocerade slakt som den vietnamesiska propagandan rapporterade. Interna CPK-telegram, som är trovärdiga, eftersom det var inte avsedda att offentliggöras, räknade upp 15 sammanstötningar som vietnameserna påstods ha framprovocerat under perioden 1-29 april längs den sydliga delen av gränsen. Denna månad, i ett tal som markerade tvåårsdagen av Phnom Penhs fall, fördömde Pol ”de landsslukande Y[ounerna] och deras medlöpare”, med användning av det traditionella nedsättande epitetet för att beskriva vietnameserna. Inte långt därefter sade han till den thailändska kommunistledaren Khamtan, att den vietnamesiska expansionismen var ”helt annorlunda än den i Östeuropa. Där dominerade Sovjetunionen allt och alla. Men de underlydande folken existerar åtminstone fortfarande”.

Oavsett om den var välgrundad eller inte, var kambodjanernas oro verklig. Efter två år då båda sidor hade försökt undvika sammanstötningar – kambodjanerna för att de behövde tid för att stärka sin egen regim, vietnameserna för att det förväntade sig att uppnå sina mål med politiska medel – flammade plötsligt det urgamla hatet upp igen. Under århundraden hade kambodjanerna satt likhetstecken mellan maktlöshet och vietnamesisk kontroll, och självbestämmande eller ”herre i eget hus” som de Röda khmererna kallade det, under tidsperioder då vietnameser slaktades. Nu hade än en gång försoning misslyckats och det enda som återstod, som Pol såg det, var det som en erfaren Vietnam-observatör så träffande kallade ”hunden-som-reser-ragg-tricket”.

Kambodjas fientliga, för att inte säga aggressiva, uppträdande mot Vietnam och Thailand är inte helt irrationellt. Kambodja har [under århundradenas lopp] tillgripit många metoder för att hålla tillbaka sina fiender. Ingen av dem har fungerat särskilt bra. Det som återstår är ... ett till synes irrationellt uppträdande ... När en liten hund är omgiven av större, starkare hundar, brukar den resa ragg inta en aggressiv hållning för att verka skrämmande, likgiltig för konsekvenserna, och därmed övertyga de andra om att låta den vara i fred. [Detta trick] kanske inte fungerar, men för kambodjanerna framstår det som lika förnuftigt som något annat.⁴¹

Hanois svar kom i etapper. Först genomförde det vietnamesiska flygvapnet bombräder mot kambodjanska gränsställningar. Därefter, den 12 maj, proklamerade man en 320 kilometers ekonomisk zon längs den vietnamesiska kusten. Eftersom kambodjanerna hade vägrat göra eftergifter i frågan om havsgränsen, ställde vietnameserna dem inför fullbordat faktum. Slutligen, fyra veckor senare, skrev det vietnamesiska partiets centralkommitté till sin kambodjanska motpart och begärde samtal på hög nivå för att få slut på dessa ”blodiga händelser”. Kambodjanerna föreslog i stället en nedkylningsperiod och ömsesidiga trupp-tillbakadraganden. Där körde de politiska överläggningarna fast. Men båda parterna fortsatte

⁴¹ Douglas Pike, förklaring inför US Congress House Committee on International Relations, 4/10 1978, citerad i Albin och Hood, *Agony*, s. XI.

med granatbeskjutning över gränsen och tiotusentals civila evakuerades från gränsområdena som försiktighetsåtgärd inför värre ting som var i görningen.

Vid denna tidpunkt började andra intressen att göra sig gällande.

Kambodjas situation var enkel: det förlitade sig på Kina, som betraktade Kambodja som en barriär mot en spridning av vietnamesisk makt.

Vietnams ställning var mer komplicerad. Dess ekonomi låg i ruiner och behövde all hjälp det kunde få. Ryssarna gav redan vietnameserna frikostig hjälp och var villigt att ge mer, även om kvaliteten på det som de erbjöd inte alltid var tillfredsställande. Möjligheten av amerikanskt bistånd som Nixon hade lovat efter 1973 års fredsavtal – blockerades därför att Vietnam insisterade på att hjälp måste komma först, diplomatiska förbindelser senare. Det som återstod var Kina. Trots Le Duans fiaskoartade möte med Mao 1975, hade vietnameserna inte helt gett upp hoppet om ytterligare kinesiskt bistånd. På försommaren for den vietnamesiska premiärministern Pham Van Dong till Moskva. Där slöts avtal om omfattande ny militär och ekonomisk hjälp, och sedan resta han till Beijing. Där togs han emot av vice premiärminister Li Xiannian, den ekonomiske experten i den kinesiska ledningen. Om han hade förväntat sig en uppmjukning av Kinas attityd blev han besviken. Li höll en frän monolog. Vietnam, sade han, hade förtalat Kina, skadat vänskapen mellan de två länderna, provocerat fram väpnade sammanstötningar längs deras gemensamma gräns, saboterat järnvägsförbindelsen mellan dem, skapat tvister om äganderätten till öar i Syd kinesiska sjön och havsgränsen och tvingat kineserna [i Vietnam] att anta vietnamesiskt medborgarskap. Slutsatsen var inte särskilt överraskande: ”Vi är inte i stånd att ge de vietnamesiska kamraterna ny hjälp ... så jag tar inte itu med den frågan.”

Pham Van Dongs besök i Moskva och Beijing i maj och juni 1977 förändrade i grunden de internationella betingelser som konflikten mellan Kambodja och Vietnam utspelades i. Under de kommande nio månaderna skulle det förkomma tillfällen då båda sidorna vacklade och försökte undslippa konsekvenserna av de ståndpunkter som de hade intagit. Men tärningen hade kastats. Vietnam hade valt det sovjetiska lägret. Kina såg ingen annan möjlighet att stödja sin svårhanterliga kambodjanska bundsförvant.

I juli hade vietnameserna skickat hela sin toppledning till den laotiska huvudstaden Vientiane för att underteckna ett vänskapsfördrag som formulerade det ”speciella förhållandet” mellan de två länderna. Det förpliktade parterna till ömsesidigt bistånd i det nationella försvaret, bekräftade Vietnams rätt att stationera trupper på laotiskt territorium och motsatte sig ”alla intriger och sabotagehandlingar ... från utländska reaktionära krafter”, det nya epitetet för kineserna. För Beijing var det en varning att inte lägga sig i Vietnams inflytelsesfär. För Pol var det ett bevis på att Vietnam smidde planer rörande Kambodja om khmererna skulle sänka garden.

Samma vecka antog CPK:s östra zonkommitté en resolution som slog fast att konflikten med Vietnam ”aldrig kunder lösas politiskt” och att man skulle förbereda sig för att sända trupper djupt in på vietnamesiskt territorium för att ”förinta dem på deras egen jord”. Efter det, förklarade resolutionen, ”kommer de inte längre våga sig på att invadera vårt land”. Två nya militärkommandon skapades i områden som gränsade till Vietnam: Huvudväg 1-fronten i söder, under Son Sen; och Huvudväg 7-fronten, som sträckte sig från Kompong Cham till Ratanakiri, under So Phim, med Ke Pauk som ställföreträdare. De kambodjanska militära befälhavarna började säga till sina män att deras slutmål var att återta ”Khmer Krom”, det f d Cochinchina, som var ett uråldrigt kambodjanskt land som de påstod att Vietnam ockuperade illegalt. Detta var inte officiell CPK-politik, men det bidrog till att motivera trupperna.

På andra sidan av gränsen gav Vietnams försvarsminister, Vo Nguyen Giap, sina trupper

order att intensifiera sina motattacker.

Av de tre länder som var mest direkt inblandade, verkade Kina var minst tillfreds med den vändning som händelserna tog. Vid en sluten partikonferens i Beijing sade utrikesminister Huang Hua att konflikten mellan Hanoi och Phnom Penh innebar ”problem för dem och problem för oss ... Om vi inte hanterar detta riktigt kommer vi att hamna i ett dilemma”. Beijing informerade alla de tre indokinesiska regeringarna om att kineserna önskade att Kambodja och Vietnam skulle sluta strida och återgå till förhandlingsbordet. Kina lovade att inte ta ställning i konflikten och sade att det var redo att medla om parterna så önskade. Men Kina skulle motsätta sig varje försök från ”den revisionistiska socialimperialismen” att kränka Kambodjas suveränitet eller invadera dess territorium.

Så förhöll det sig till september 1977.

Den 24 i denna månad, en lördag, när många av Vietnams högre officerare i gränsområdena hade rest för att fira veckoslutet i Ho Chi Minh-staden, som Saigon nu kallades, korsades gränsen in till Tay Ninh-provinsen av delar av två kambodjanska divisioner från östra zonen. De trängde in ungefär sex kilometer och lämnade bakom sig de vanliga fasansfulla spåren. En journalist som kom till området tre dagar senare fann ”i hus efter hus, uppsvullna ruttande lik av män, kvinnor och barn... Några var halshuggna, några hade magarna uppsprättade, några sakande armar eller ben, andra ögon.” Enligt vietnamesiska tjänstemän blev nästan tusen människor dödade eller allvarligt skadade.⁴²

Tre dagar senare, den 27:e, talade Pol Pot vid ett möte i Phnom Penhs Olympiastadion, där han kom med sin länge väntade kungörelse att Angkar i själva verket var Kampuchéas Kommunistiska Parti. Talet, som varade i fem timmar, utsändes först den 29, vid en tidpunkt då Pol var i Beijing och påbörjade sitt första och sista officiella utlandsbesök.*

Den vietnamesiska politbyrån gav order om en fullständig mörkläggning av det kambodjanska angreppet och vedergällning lades på is. VAP:s (Vietnams Arbetarparti) centralkommitté gratulerade CPK för dess offentliga framträdande och uttryckte sin ”djupa tacksamhet ... för [dess] värdefulla stöd och assistans” till Vietnam. Man lovade att försvara det ”speciella förhållandet” mellan de två partierna och folken.⁴³ Sedan, fredagen den 30:e, ledde Le Duan ett krismöte med politbyrån i Ho Chi Minh-staden. Den beslöt att acceptera det kinesiska erbjudandet om medling och försöka få till stånd ett möte med kambodjanerna medan de var i Beijing. Samtidigt instruerades general Vo Nguyen Giap att göra upp planer för vedergällning om medlingsförsöket skulle misslyckas.

Under tiden hade Pol för ordförande Hua förklarat sin egen säregna syn på konflikten och hur den till slut skulle lösas:

Den vietnamesiska arméns natur har förändrats. De är inte längre villiga att utstå umbäranden och lidande, som de gjorde förr. Nu är de mer beroende av vapen – artilleri, stridsvagnar flyg. Deras infanteri är inte starkt. Deras soldater och officerare är degenererade, de vill inte slåss längre. De flesta av de som kommer från norr har hittat en ny hustru i södern, ibland två hustrur. När det blivit så, hur ska de kunna slåss? ... Vi är inte rädda för att gå i strid med dem. Problemet är att de utgör ett ständigt hot. Vietnameserna för en expansionistisk politik i Sydostasien. Vi försökte förhandla med dem, men det var meningslöst ... Från en strategisk synpunkt kan bara utvecklingen av den revolutionära rörelsen i Sydostasien lösa detta problem. I annat fall kommer problemen mellan Kambodja och Vietnam att fortgå i vem vet hur många århundraden ... Vi har förenat oss med burmesiska, indonesiska, thailändska och malayiska [kommunister] ... och i norr har vi Kina som

⁴² MTI-korrespondenten Gyori Sandor, citerad i Chanda, *Brother Enemy*, s. 194; Pham Van Dong, ”Intervju med den vietnamesiska nyhetsbyrån”, odaterad, men i januari 1978, *JCA*, vol. 8, s. 263.

* Talet i svensk översättning: [Lita till egna krafter](#) – Red

⁴³ Pham Van Dong, *ibid.*, s. 268.

stödjer oss ... Detta är vårt strategiska fyrtorn.

Dagen därpå, när Hua svarade, försökte han att på ett taktfullt sätt antyda hur långsökt Kina ansåg detta synsätt vara. Han tog ingen notis om Pols anmärkningar om de sydostasiatiska kommunistpartierna – vars roll kineserna redan hade börjat nedtona. I stället föreslog han att Kambodja skulle stärka sina förbindelser med de sydostasiatiska regeringarna. Bara dessa kunde, lät han förstå, ge ett verkligt stöd mot Vietnam. Ur kinesisk synvinkel, fortsatte han, vore det bäst med en fredlig lösning:

Vi vill inte att spänningen mellan Vietnam och Kambodja ska öka. Vi vill att de två sidorna ska nå en lösning genom förhandlingar i en anda av vänskap och förståelse, och genom att göra ömsesidiga eftergifter. När detta är sagt, är vi överens med kamrat Pol Pot om att det inte kommer att bli lätt att lösa problemet med förhandlingar. När det gäller Vietnam är det nödvändigt att vara mycket vaksam.⁴⁴

Avskedsceremoni för Pol Pot i Beijing 22 oktober 1977 (till vänster Deng Xiaoping)

Några timmar efter denna andra samtalsrunda emottog Kina Vietnams begäran om att skicka ett sändebud för att diskutera de senaste gränsstriderna. I ljuset av Huas anmärkningar hade kambodjanerna knappast något annat val än att gå med på det, och redan den 3 oktober hade vice utrikesminister Phan Hien två längre möten med Ieng Sary. De kom ingenstans. Hien anklagade kambodjanerna för grymheter längs gränsen. Sary svarade att Vietnam försökte störta ledningen i Demokratiska Kampuchea och att Vietnam måste upphöra med sina ”aggressions-, subversions- och sabotage-handlingar” om det önskade minska spänningarna. Under mötet höll Pol en presskonferens där han sade att en icke-namngiven ”fiende” försökte ”angripa [Kambodja] både inifrån och utifrån”.

Följande morgon flög han till Pyongyang, där Nordkoreas president Kim Il Sung gav honom ett storslaget bemötande och uttryckligt stöd. ”Dessa människor [vietnameserna] är verkligen ondskefulla”, förklarade han, ”Jag är chockerad över att höra att Vietnam vill lägga beslag på hela Sydostasien.” Det var lätt för Kim att säga detta. I motsats till Kina låg Nordkorea långt ifrån Vietnam och riskerade ingenting med att inta en sådan hållning. Koreanerna var medvetna om Kambodjas belägenhet. De var också omgivna av mäktiga grannar. Offentligt prisade Kim sina besökare för ”att de grundligt krossat ... kontrarevolutionär subversion och

⁴⁴ Denna framställning av samtalen mellan Pol och Hua är hämtad från Doc. 32(N442)/T8300, VA.

sabotage”. Privat sade han till Pol Pot att ”vi betraktar era segrar som våra egna”.⁴⁵

De vietnamesiska ledarna befann sig i en knipa. Att igångsätta en fullskalig straffexpedition riskerade att utlösa ett gränskrig. Att inte göra någonting var omöjligt.

Till slut beslöt sig Le Duan att göra ett sista försök att få kinesisk hjälp. Dagen innan Pols hemresa den 22 oktober, hade Deng Xiaoping – nu tillbaka vid makten efter ”de fyras gäng” hade störtats – sagt till en västreporter att Kina vill att Kambodja och Vietnam skall ”genomföra bra förhandlingar. Vi avgör inte vad som är rättfärdigt eller felaktigt.” General Giap fick tillåtelse att genomföra begränsade attacker mot kambodjanskt territorium – han angrep Svay Rieng i oktober och Prey Veng en månad senare – men inte genomföra storskalig vedergällning. Den 21 november kom Duan till Beijing och fick ett mottagande som utåt sett inte skiljde sig särdeles mycket från det som Pol Pot fick åtta veckor tidigare. Också han möttes på flygplatsen av Maos efterträdare Hua Guofeng, som beledsagade honom under åturen till Beijing, via gator som kantades av flera hundra tusen människor som viftade med kinesiska och vietnamesiska flaggor och ropade slagord om vänskap mellan de två länderna. Men under samtalen denna eftermiddag var tonen kärv och i ett starkt kritiskt tal under välkomst-banketten anklagade Duan sin värd för att ha övergett kommunistiska principer.

Sprickan var nu offentlig.

I mitten av december strömmade 50 000 vietnamesiska soldater, understödda av stridsvagnar och artilleri, över gränsen längs en över 160 kilometer lång front från Papegojnäbben i Svay Rieng till Snuol i norr. Den första veckan mötte de föga motstånd och trängde in omkring 20 kilometer in på kambodjanskt område. Röda khmersoldater som hamnade i deras händer dödades systematiskt. Förstärkningar skickades in från sydväst och i vissa områden tvingades Giaps styrkor på defensiven.

I gryningen den 31 december meddelade Radio Phnom Penh att Kambodja bröt de diplomatiska förbindelserna med Vietnam på grund av dess ”blodtörstiga och barbariska aggression”. Beslutet, som hade fattats av CPK:s ständiga utskott en vecka tidigare, avsåg att maximalt skada Vietnams internationella anseende genom att framställa landet som en expansionistisk makt som ville underkuva sina grannländer, när det kunde tas på bar gärning, med tiotusentals soldater fysiskt på kambodjansk mark. Hanoi blev fullständigt överrumplad. Till dess hade båda sidorna hållit konflikten hemlig. Nu var den inte bara offentlig, utan kambodjanerna hade utdelat första slaget. Giap hade aldrig tänkt sig något annat än en kort inbrytning, men med den stora publicitet som aktionen fick, vände hans trupper hem igen mer brådstörtat än som annars skulle ha kunnat vara fallet. Den siste soldaten passerade gränsen den 6 januari. Kambodjanerna skröt om sin seger.⁴⁶ I verkligheten hade ingen av sidorna anledning att glädja sig. Röda khmerernas förluster översteg vietnamesernas med en faktor tre eller två. Men Giaps kampanj tvingade inte Pol till förhandlingsbordet. Tvärtom var Phnom Penh nu mer krigiskt än någonsin.

Konfliktens fokus flyttade sig nu annorstädes.

I januari 1978 flög den amerikanske försvarsministern Harold Brown till Beijing för att upprätta ett nätverk av militära kontakter mellan Förenta staterna och Kina, vilket mot årets slut skulle utvecklas till en allians *de facto* mot Sovjetunionen.

Samma månad beskrev president Carters nationella säkerhetsrådgivarna Zbigniew Brzezinski

⁴⁵ ”Samtal med Pol Pot, Ieng Sary och Vorn Vet, Pyongyang, 5/10 och 6/10 1977”. Doc. 32(N442)/T8307, VA; BBC SWB FE5633/A3/2.

⁴⁶ Se Pol Pots tal 17/1 1978 (SWB FE5717/A3/2), där han talar om ”en monumental seger ... [som] kan jämföras med den stora segern den 17 april 1975”.

Kambodja-Vietnam-konflikten oriktigt som ”ett ombudskrig” mellan Sovjetunionen och Kina.

Ingen av de inblandade medgav ännu, ens för sig själva, att de två fientliga koalitioner som höll på att bildas oåterkalleligen rörde sig mot ett större krig. Kineserna var särskilt förtegn. Icke desto mindre drogs stridslinjerna upp denna vinter – Röda khmererna, Kina och USA å ena sidan, Vietnam och Sovjetunionen å den andra. Dessa stridslinjer skulle förbli oförändrade under det följande årtiondet och framöver.

I slutet av januari och första halvan av februari höll den vietnamesiska politbyrån en rad möten i Ho Chi Minh-staden. Sporrade av Le Duan och andra i ledningens prosovjetiska flygel drog den två illavarslande slutsatser. Den första var att Vietnam inte kunde fortsätta att samexistera med en fientligt sinnad regering i Phnom Penh. Åtgärder för att störta Pol Pot-regimen måste därför vidtas – antingen genom att underblåsa ett uppror eller genom att skapa en exilrörelse som kunde tjäna som täckmantel för den vietnamesiska armén att sätta igång en fullskalig invasion. Detta måste genomföras snabbt, innan de Röda khmererna blev starkare militärt och kunde utvidga sitt internationella stöd. Den andra var att inget gott kunde förväntas från Beijing. Politbyrån kom fram till att Kina ämnade använda sig av Kambodja för att återföra Vietnam till den kinesiska fållan. Här tog Le Duan fel. Hade han ägnat större uppmärksamhet åt det besök i Phnom Penh som då gjordes av Zhou Enlais änka, Deng Yingchao, skulle han ha insett att kineserna gjorde sitt yttersta för att undvika att förvärra konflikten. Madam Dengs eftertryckliga betoning av behovet av en fredlig uppgörelse, gjorde de kambodjanska ledarna så rasande att Radio Phnom Penh framförde skarp offentlig tillrättavisning. Men på samma sätt som de Röda khmererna nu tolkade varje vietnamesisk handling genom ett prisma av urgammalt hat, förvrängdes Le Duans syn på Beijing av atavistiska minnen om kinesiskt övervälde och förtryck.

Resultatet blev en rad självuppfyllande skräckscenarier.

Kinas militära hjälpprogram till Kambodja, som påbörjats två år tidigare, framstod nu i ett nytt och olycksbådande ljus för Hanoi. Vietnamesiska militära planläggare noterade med oro att en ny militär flygplats byggdes i Kompong Chhnang, med kamouflerade hangarer och ammunitionslager ingrävda i bergen. Flygplatsen låg mindre än 30 minuters flygtid från Ho Chi Minh-staden. Gränssammandrabbningar blev allt vanligare, inte bara med Kambodja, utan även vid Vietnams gräns mot Kina. I mars bröt det ut en dispyt om vilken status som det kinesiska samfundet skulle ha i Sydvietnam. Hanoi såg det som en potentiell femte kolonn och för att bryta deras ekonomiska makt förklarade regimen att all privat affärsverksamhet skulle nationaliseras. Kina slog tillbaka med att dra in ekonomisk hjälp till Hanoi och dra tillbaka kinesiska tekniker. I juni hade 130 000 flyktingar flytt över den kinesiska gränsen. Allt var upplagt för en av de värsta tragedierna under sista delen av det tjugonde århundradet – ”båtflyktingarna”. En kvarts miljon emigranter, som frantagits sina ägodelar av den vietnamesiska polisen, for iväg i flytande likkistor för att söka ett nytt liv utomlands. Tiotusentals drunknade eller blev mördade av thailändska eller malayiska sjörövare. Operationen godkändes av Le Duan i egen person. När det hela tog slut hade Vietnam definitivt förlorat det stora moraliska anseende som landet hade erövat genom sin mångåriga kamp mot USA.

På försommaren 1978 hade de två huvudmotståndarna i det drama som började ta form – Vietnam och Kina – lagt alla betänkligheter åt sidan och förberedde sig på allvar för den oundvikliga upplösningen.

Vietnameserna upprättade träningsläger för khmerflyktingar i tidigare amerikanska militärbaser i söder. Le Duan och Le Duc Tho hade sina första möten med potentiella ledare för den framtida khmeriska motståndsrörelsen. Son Ngoc Minh som hade lett det kambodjanska partiet i början av 1950-talet, dog efter en stroke 1972, men några av hans medarbetare hade

stannat i Nordvietnam och till dem hade sedan anslutit sig Röda khmer-kadrer som hade flytt efter 1975. Alla var relativt underordnade figurer: Pen Sovann hade arbetat för FUNK:s radiostation i början av 1970-talet innan han blev major i den vietnamesiska armén; Bou Thang var en Issarak-veteran från the nordöst; Hun Sen, en ung Röda khmer-officer som hade hoppat av sommaren 1977. Men de var de enda som var tillgängliga för att skapa en framtida regim efter Röda khmer-regimen hade fallit. Ett intensivt indoktrineringsprogram igångsattes och i april bildades den första bataljonen i den framtida rebellarmén.

I Beijing tre månader senare antog den kinesiska politbyrån en beredskapsplan för att ”lära vietnameserna en läxa” för deras dåliga behandling av den kinesiska minoriteten. En diskret uppladdning av kinesiska styrkor längs Vietnams nordgräns beordrades. Le Duan reste till Moskva för att stärka banden med ryssarna. Som ett bevis på sin goda vilja gick Vietnam med i sovjetblockets ekonomiska organisation Comecon, ett steg som vietnameserna tidigare hade undvikit för att inte riskera att i onödan reta Kina och USA. Sovjetiska vapen- och militär-rådgivare började strömma in i norra Vietnam för att förstärka försvaret av Hanoi mot det som nu beskrevs som Beijings hegemoniska planer. Kineserna svarade med att skeppa vapen, bl a 130-millimeters artilleri, anti-tankvapen, pansarbilar och fullständig infanteriutrustning för ytterligare 60 000 man, till hamnen i Kompong Som, samtidigt som kinesiska ingenjörer skyndade sig att fullborda den nya, säkrare järnvägslinjen som höll på att byggas från kusten till Phnom Penh. Senkommet började kineserna också att stödja Röda khmerernas påståenden att vietnameserna eftersträvade att utvidga sin överhöghet, inte bara i Indokina, utan i hela Sydostasien. Brzezinskis formulering om ”krig via ombud” hade slagit an en sträng i Beijing. Vietnam var ”Österns Kuba”, en bulvan för sovjetiska ambitioner. I Asien skulle Vietnam spela samma roll som Castros styrkor spelade i Afrika och Latinamerika. Bakom Kambodja-Vietnam-konflikten låg Kremls komplot för att dominera hela regionen. Det vart inte längre en lokal konflikt. Utgången skulle påverka den globala maktbalansen.

Mycket av detta var lika självträffande och falskt som Le Duans omdöme om de kinesiska avsikterna. Men även detta blev en sanning som inte kunde ifrågasättas.

För femtielfte gången i Kambodjas gruvliga historia betydde ledningens paranoida felbedömningar att dess öde inte skulle avgöras av det egna folket utan av främmande makter.

Sedan general Giaps trupper hade dragit sig tillbaka försökte Pol omdefiniera Röda khmerernas strategi. Han förslog återupprättandet av en enhetsfront för att få till stånd största möjliga uppslutning på hemmaplan, ökade de diplomatiska ansträngningarna för att vinna offentlig och politisk sympati utomlands, särskilt i väst, samtidigt som han godkände lättnader vad gällde inrikespolitiken.

Pol hade först väckt dessa idéer nästan ett år tidigare. ”Vi måste samla alla krafter som kan samlas”, hade han sagt, ”även feodalister, rika bönder, kapitalister och vad som helst – om de är med oss är de inte med fienden och det är till vår fördel.”⁴⁷ Den gången var det dödfött. Men nu 1978, hade det blivit en nödvändighet:

Hur kan vi samla krafterna? Vi kan göra det på samma sätt som [under inbördeskriget]. Men nu är det mer meningsfullt, eftersom vi har makten i hela landet ... Vi måste vinna över småbourgeoisin och småkapitalisterna och jordägarna .... Och dra dem över till vår sida [utan] diskriminering mot dem..... Varför måste vi göra detta? För att isolera fienden ... För närvarande måste vi göra allt vi kan för att minimera fiendens styrkor [och] öka våra egna krafter [så att] partiet blir starkare, folket blir starkare, de väpnade styrkorna blir starkare och ekonomin blir starkare. Vi bör inte avvisa

⁴⁷ Pol Pot, *Abbreviated Lesson*, s. 224.

[någon] styrka som vill förena sig med oss .... Vi måste tillämpa [denna] linje korrekt.⁴⁸

Som ett led i denna process lekte Pol med idén om att inta en högre personlig profil. Det var inte något som tilltalade honom särdeles mycket, men erfarenheterna i både Kina och Nordkorea visade att en personkult var ett mäktigt verktyg för att skapa uppslutning av en nation bakom landets ledare.⁴⁹ Vintern 1977 beordrades en grupp artister att måla hans officiella porträtt och skulptera byster av honom i olika material, bland annat i silver. Det verkar som om ingen någonsin visades upp och ett drygt 7,5 m högt revolutionärt monument som visade Pol i en heroisk ställning i ledning för en grupp bönder, vilket var tänkt att resas i Wat Phnom stannade också på designstadiet.

Ceaușescu och Pol Pot

Jakten på bredare internationellt stöd fortsatte parallellt med enhetsfronten hemmavid. Den hade inletts med Pols besök i Kina och Korea. I november 1977 hade Burmas Ne Win blivit den första utländske statschefen som besökte Phnom Penh. Andra, bland dem den rumänske presidenten Ceaușescu följde efter. Till en början spelade kineserna huvudrollen i att få Röda khmererna att visa större öppenhet i sitt förhållande till omvärlden. I början av 1978 hade Pol låtit sig övertygas. Demokratiska Kampuchea hade ”ett stort behov av vänligt sinnade länder” förklarade han. Man skulle göra stora ansträngningar för att ”förena sig med progressiva och revolutionära krafter i världen över”. Khieu Samphân mindes att det ständiga utskottet hade långvariga diskussioner om detta ämne. ”Det var inget beslut som vi tog lättvindigt”, sade han, ”men till slut insåg alla att det var nödvändigt.”

Åtgärder vidtogs för att förbättra förhållandena till Thailand, där den extrema högerorienterade militärregeringen hade ersatts av en blandad administration under ledning av general Kriangsak. En ström av marxist-leninistiska grupper från Västeuropa, Latinamerika, Australien och t o m USA började strömma till Demokratiska Kampuchea på goodwillbesök via det flyg som nu avgick en gång i veckan från Beijing.⁵⁰ Vänkskapsdelegationer kom från Japan och Skandinavien. En handfull journalister och akademiker reste till Phnom Penh, först från Jugoslavien, sedan från USA och Storbritannien. En gång i veckan avgick turistflyg-

⁴⁸ ”Ägna uppmärksamhet åt att befodra arbetet med att bygga Partiets och kollektivets styrkor och göra dem starka och starkare”, i *Tung Padevat*, mars 1978, s. 37-53.

⁴⁹ Vann Nath, *Portrait*, s. 42-82 och 86; Ung Pechs förklaring, i De Nike et al., s. 81.

⁵⁰ Detaljer om dessa och liknande besök finns registrerade av BBC SWB FE.

ningar från Bangkok, där turisterna fick ett halvdagsbesök i Angkor. FN:s generalsekreterare Kurt Waldheim inbjöds till besök följande år och Japan gick med på att en ambassadör från Röda khmererna fick lägga fram sitt kreditivbrev till kejsaren Hirohito i det kejserliga palatset i Tokyo. Japan blev därmed det första av de större industriländerna att öppna förbindelser med regimen i Phnom Penh.

Det var inte bara konflikten med Vietnam som här spelade in.

1978 var Pol tvungen att inse att Röda khmerernas system fungerade dåligt. Officiellt skyldes svårigheterna på "sabotage" från interna fiender. Men han var själv klar över att mellan 20 och 30 procent av befolkningen fortfarande saknade tillräckligt med mat och att det förekom svält i vissa områden. Under de följande tolv månaderna vidtogs en rad åtgärder för att göra livet bättre för folk. Det blev åter tillåtet att skaffa fram mat och tillaga den själv. Regimen tog ett tvehågsset första steg mot att infria sina löften om ett bättre kosthåll genom att införa en "dessertdag, tre gånger i månaden, då det serverades rissoppa som sötats med palmsocker. Förbudet mot färgglada kläder togs bort. Systemet med en fridag var 10:e dag återinfördes och gjordes i princip landsomfattande. För första gången blev äktenskap tillåtna mellan "gamla" och "nya" folk, och sommaren 1978 avskaffades skillnaden mellan de två grupperna och hela befolkningen fick fullständiga politiska rättigheter. Som vanligt infördes dessa förändringar ojämnt, avhängigt de lokala kadrens nycker. På många ställen blev förhållandena snarare sämre än bättre 1978. Icke desto mindre gick den allmänna trenden mot större tolerans, även om den tillämpades bristfälligt.

Samma gällde disciplinfrågor. 1977 hade avrättning blivit det vanliga straffet, även för obetydliga förseelser. Nu undertecknade Pol ett direktiv från centralkommittén som slog fast att bara personer "som är absolut fientliga mot Partiet, revolutionen och folket [och] vägrar att ångra sig" måste dödas. Alla andra som inte var "absolut fientliga", även de som hade tjänat CIA, KGB och vietnameserna skulle skolas för att "förbättra sig, bli upplysta och återvända till Partiet". De nya reglerna uteslöt inte nya förföljelser när Centrat så beslöt. Men godtyckligt dödande minskade. Direktivet skulle diskuteras i varje enhet "åtminstone fem eller sex gånger", förklarade Centralkommittén. "så att alla förstår det helt och fullt". En officer i flygvapnet som denna sommar kom tillbaka efter två års träning i Kina, fick höra av vänner: "Du har haft tur. Allt är mycket bättre nu. Förut var alla rädda för att bli arresterade. Om du nu gör något fel, även om du har en otillåten kärleksaffär, blir du degraderad, men du mister inte livet." Förändringen av politiken var också märkbar i kooperativen, där pressen mot intellektuella – tidigare studenter och akademiker – märkbart minskade. Den lokala kadern beordrades att sluta att kalla sig Angkar. Detta begrepp gällde organisationen, inte enskilda personer.

Hållningen till intellektuella ändrades på andra sätt. De hemvändande studenter som hade varit tvungna att omforma sig genom kroppsarbete på landsbygden hämtades tillbaka till Phnom Penh och fick veta att de skulle få jobb i departementen. En skola öppnades i B-1 för att tillhandahålla språk- och sekreterarutbildning för framtida kadrer i utrikesdepartementet. Teknisk utbildning, som fram tills dess hånats som ett utmärkande för borgarklassen, dök upp igen på fabriker. Thiounn Mumm utsågs till att leda en ny teknisk högskola med 300 elever, som skulle utbildas till agronomer, ingenjörer och forskare.

Mycket av detta hade förebådats i Pols tal och skrifter under de två föregående åren. Men nu blev de verklighet. Det kanske var inspirerande att hävda att "revolutionärt medvetande" kunde uträtta vad som helst, men inte om resultatet blev att landet måste lita till kinesiska experter. Även beslutet att klara sig utan pengar, som CPK-ledningen hade hävdat var regimens mest originella särdrag, omvärderades. När Demokratiska Kampuchéas delegationer reste utomlands måste de ha med sig koffertar fyllda med amerikanska dollars, symbolen för

amerikansk imperialism. Var detta oberoende? När relationerna med Vietnam förvärrades, och Kambodja utvecklade handelsförbindelser med det icke-kommunistiska Sydostasien, Japan och Europa, blev argumentet för att ha en nationell valuta starkare. Denna vår sade Pol till en grupp jugoslaviska journalister att ”vi har låtit bli att använda pengar fram till nu ... [men] vi uppfattar inte dagens system som permanent”.⁵¹ Pengar och löner skulle återinföras om den praktiska situationen så krävde. Enligt Khieu Samphân, beslöt Pol och Ieng Sary på denna höst att pengar faktiskt skulle användas igen, men då var det för sent att omsätta beslutet i praktiken.

De förändringar som infördes från våren 1978 – större öppenhet, större tolerans, större ansträngningar för att vinna uppslutning i inom landet – gjordes stegvis och i liten skala, men jämfört med ett år tidigare innebar de en enorm skillnad. Men det var bara ena sida av myntet. Samma år inledde Pol och Nuon Chea den största och mest mordiska utrensningen sedan de hade gripit makten. Tiotusentals människor klubbades ihjäl i fängelserna och på avrättningsplatserna, beskyllda för att ha ”vietnamesiska sinnen i khmerkroppar”, samma anklagelse som hade slungats mot hemvändande från Hanoi fem år tidigare.

Denna dikotomi gick till hjärtat av det system som Pol hade skapat. Det kunde inte existera utan terror, även om dess ledare var övertygade om att det krävdes en mer moderat linje. De två var sammanknutna genom en dialektik i vilken massakrer av misstänkta motståndare och kravet på färre avrättningar inte sågs som direkta motsättningar, utan som komplementära halvor av samma helhet. I Pols huvud måste enhetsfronten mot Vietnam kompenseras av en generell skärpning av disciplinen inom regimen själv – precis som enhetsfronten med Sihanouk i början av 1970-talet hade uppvägs av striktare klasskriterier för Partiet.

”Våra slagord bör vara: ’Rena Partiet! Rena armén! Rena kadrerna!’” sade han vid ett möte med sina kolleger i januari. Men nu var det en avgörande skillnad. I början av 1970-talet hade enhetsfronten och Partiet varit klart åtskilda. 1978 kontrollerade Partiet allting. Den front som Pol ville utvidga var sammansatt av samma människor som han ville utrensa. Ledningen hade slagit in på två vägar som löpte isär och var oförenliga.

Efter att ha godkänt principerna för utrensningarna, fortsatte mötet med att diskutera vad man skulle göra med östra zonen, vars misslyckande att stå emot Giaps styrkor i Pols ögon objektivt var förrädisk. Både de östra och nord-östra zonerna, förklarade Pol, måste ”noga övervakas”. Delar av befolkningen var opålitlig, eftersom den bestod av ”opportunisterna” och ”folk som följde vietnameserna”. Han kritiserade inte sekreteraren i östra zonen, So Phim, utan pekade i stället på svagheter i regionerna 21, 23, 24 och 25 längs den vietnamesiska gränsen. Han nämnde även svåra problem i nord-öst, där han anklagade zonsekreteraren Vy för att ”ta för lätt på saker”. Öst var inte det enda område som kritiserades. Takeo-provinsen (region 13) i Moks syd-västra zon klandrades för ”slätstruken organisering”, men det var trupperna i östra zonen som var ledningens huvudbekymmer. De visade en tendens till ”pacifism”, sade Pol, vilket ”förhindrar oss att attackera fienden effektivt”. Det skulle bli nödvändigt att sända in kader från centrum för att ”ta ett fast grepp om makten”.⁵²

Detta skulle visa sig vara en signal till landsbygds- och distriktskadrer från sydväst att flytta till öst, med samma förfaringssätt som i norr och nordväst ett år tidigare. Lokala stöd-”kedjor”, som utgick från den östra zonen och regionala ledningar, krossades systematiskt och nya ”kedjor”, som var ansvariga inför Mok och hans anhängare installerades i deras ställe. Samtidigt förflyttades 60 000 bybor bort från gränsområdena i Papegojnäbben och Fiskekroken – en annan landtunga som skjuter in i Vietnam längre norrut, där den punkt där

⁵¹ Pol Pot, jugoslavisk intervju.

⁵² ”Réunion particulière du Comité Central du Parti du 22/1 1978”, Doc. 32(N442)/T8302, VA.

provinserna Kompong Cham och Kratie möts – för att skapa ett kraftigt minerat område av bränd jord och övergivna fält längs den vietnamesiska gränsen ända till Mondulkiri.

Men utrensningarna slutade inte där.

I mars 1978 arresterades sekreteraren i västra zonen, Chou Chet. Han hade varit den sista överlevande i den gamla Pracheachon-gruppen. Därefter dödades resten av de som återvänt från Hanoi, tillsammans med flera dussin av deras barn, som sedan 1975 hade hållits i ett speciellt läger i närheten av Rovieng i Preah Vihear.

Därifrån rullade misstänksamhetens svallvåg mot nordväst. Som en karbonkopia av det som skedde året innan, anklagades lokala kadrer för att svälta ut folket för att vända det mot regimen. Men denna gång var ledarna i nordväst beredda. När Moks kader från sydväst ryckte in, gjorde de gamla byledarna motstånd. I många områden klarade inte nykomlingarna av att ta makten. Det gamla systemet, som byggde på terrormonopol, var komprometterat. Varje kommun, varje distrikt, var nu delat mot sig självt.

Men det hårdaste av de självförvållade slag som regimen drabbades av denna vår kom i öst, där Pols försök att härda So Phims styrkor hade misslyckats med att ge de resultat som han hade hoppats på. I slutet av mars hade han kommit fram till den slutsatsen att roten till det onda var självaste sekreteraren i östra zonen. Phim hade dålig hälsa och tillbringade april och början av maj i ett sjukhus i Phnom Penh. Under hans frånvaro, beordrades den centrala zonen militärbefälhavare, Ke Pauk, som var hans ställföreträdare i ledningen för Huvudväg 7-fronten, att genomföra en genomgripande utrensning bland zonen militära och civila ledare. Den 20 april hade över 400 kadrer från östra zonen förts till Tuol Sleng.

Pol and Nuon Chea kallade sedan Pauk till huvudstaden, där de visade honom ”dokument” som de hävdade bevisade Phims förräderi. Ett av bevisen var de bekännelser som Chou Chet hade gjort under tortyr, att Phim hade konspirerat med Vietnam och planlagt en statskupp. Enligt Pols instruktioner återvände Pauk till Huvudväg 7-frontens högkvarter i Kompong Cham och började inkalla befälhavarna och de politiska kommissarierna i östra zonen divisioner och regionala brigader till ”möten”, där de avväpnades och internerades. De viktigare bland dem skickades till Tuol Sleng, de andra dödades på stället. Då So Phim återvände i mitten av maj, kallade Pauk även honom till ett ”möte”. Phim vägrade ilsket. ”Jag är president för Huvudväg 7-fronten”, svarade han. ”Vilken rätt har vice-presidenten att inkalla mig till ett möte? Det borde vara tvärtom. Vad betyder detta?” I stället skickade han en livvakt för att ta reda på vad det rörde sig om. Mannen återvände inte. Två andra sändebud, bland dem Phims brorson Chhoeun försvann också spårlöst. Till slut, den 23 maj, skickade Phim Pols gamle skyddsling Sok Knaol, nu chef för östra zonen byrå, för att direkt konfrontera Pauk. Han kom inte heller tillbaka.

Vid denna tidpunkt förstod Phim att Pauk var ute efter att förgöra honom.

Men han vägrade fortfarande att tro att Pol var ansvarig. T o m två dagar senare, när Pauks styrkor korsade Mekong och började omringa hans högkvarter trodde Phim att hans ställföreträdare konspirerade för att tillvälla sig makten över det ständiga utskottet.

Den 28:e maj gav han sig av till Phnom Penh, bara ledsagad av sin familj och sina livvakter, för att få till stånd ett möte med Pol för att försöka reda ut det hela. När de nådde Mekongs östra strand, mitt emot huvudstaden, attackerades de av Son Sens styrkor och So Phim skadades i magen. Han lyckades undkomma, och tog sin tillflykt till skogen i Srei Santhor, norr om Phnom Penh. Men sex dagar senare blev hans gömställe omringat. Den natten sköt Phim sig själv. Hans fru och barn fångades när de preparerade hans kropp för begravning i enlighet med buddistiska seder. De dödades också.

Under de följande två månaderna genomförde överlevande enheter från östra zonen blixtanfall mot Pauks, Son Sens och Moks förenade styrkor. Det skickades så många tusentals soldater från den östliga zonen till Tuol Sleng, att fångelset inte klarade av att hantera hela strömmen. S21-chefen, Deuch, kom ihåg att Nuon Chea gav instruktioner om att ”det fanns inget behov av att förhöra dem, bara krossa dem”. Deuch var missnöjd med detta. ”Vi hade aldrig fått en sådan order förut”, anmärkte han. ”Vi var heller inte vana med att arbeta på det sättet.”⁵³ Men dödandet i Tuol Sleng var ingenting i jämförelse med de massakrer som ägde rum bland civilbefolkningen. En kort tid innan hade Radio Phnom Penh talat om behovet av att ”rena ... folkets massor”, en betydande utvidgning av Pols ursprungliga formel som bara hade krävt en utrensning i partiet och armén. Om en by i östra zonen misstänktes för att hjälpa rebellerna, då slaktades invånarna. Överlevande som kom tillbaka till sina tidigare hem årtal senare fann områden i djungeln där marken var täckt av ben.

Hundratusentals fler deporterades till centrala zonen, till nord och nordväst, där också många dödades. Antalet dödsoffer kommer aldrig att bli känt, men det är säkerligen över 100 000, kanske så många som en kvarts miljon. Oavsett vilket det riktiga antalet är, så var detta den blodigaste enskilda händelsen under Pol Pots styre.

De ledande upprorsmännen – zonen ställföreträdande stabschefer, Heng Samrin och Pol Saroeun, och ett halvdussin distriktssekreterare – tog sig senare över till Vietnam och förenade sig med den kärna av landsflyktiga som Le Duc Tho förberedde för att överta styret. Senare samma höst hade en slags ordning återställt i det flesta delarna av zonen. Men befolkningen förblev mycket fientligt inställd.⁵⁴

Likafullt fortsatte dödandet.

En vecka efter So Phims självmord, arresterades zonsekreteraren i nord-väst, Ruos Nhim, och skickades till Tuol Sleng. Han och Phim hade stått varandra nära. Deras barn hade gift sig med varandra. Chou Chet hade i sin bekännelse hävdats att de hade arbetats tillsammans för att störta regimen. Vid en tidpunkt då regimen var inställd på att rena sig själv, kosta vad det kosta vill, var detta tillräckligt. Nhim, So Phim och Chou Chet var ”stugor med halmtak” inte ”tegelhus”, de var Issaraker och inte intellektuella. Det gjorde dem till potentiella förrädare. Detta att det inte fanns någon seriös grund för att tro att någon av dem, liksom alla de andra som slutade sina dagar i Tuol Sleng, hade konspirerat mot Pols regim, hade inte med saken att göra.⁵⁵ I den stalinistiska världen är frågan om skuld eller oskuld irrelevant.

I totalitära despotier kan en utrensning stärka en regim eller försvaga den på ett katastrofalt sätt. Pol Pots utrensningar under 1978 sög musten ur Kambodja. I augusti var det bara Moks styrkor i sydväst och Pauks i centrala zonen som fortfarande betraktades som tillförlitliga. Det ständiga utskottet fick denna månad veta att de väpnade styrkorna använde 60 procent av sin

⁵³ Deuch, intervju med Nate Thayer; se även Vann Nath, *Portrait*, s. 79-81.

⁵⁴ Den klart bästa framställningen av So Phims öde och den terror som därefter riktades mot befolkningen i öst, ges i Kiernan, *Regime*, s. 392-416, som är min huvudkälla här. Det enda jag är oenig med honom om, är påståendet att Phim de sista dagarna ville söka hjälp från vietnameserna. Denna baseras på ett uttalande av Heng Samrin från 1992, men han hade vid den tiden länge förenat sitt öde med vietnameserna och hade sina egna intressen att tänka på. Samrins påstående blir extra problematiskt att svälja, eftersom han själv fram till sensommaren 1978 hade uttalat starkt anti-vietnamesiske synpunkter (se Heder, *Pol Pot til Pen Sovann*, s. 25).

⁵⁵ På grundval av uttalanden från både vietnamesiska och Röda khmer-källor har det ofta hävdats att So Phim försökte att göra uppror mot Pol Pot med vietnamesiskt stöd, och att det var hans misslyckande som överbevisade Hanoi om att bara en fullskalig invasion kunde störta regimen. Det finns inget belägg för något sådant. Phim kan nog, i likhet med Ruos Nhim, ha haft reservationer beträffande Pols inrikespolitik. Han kan också ha tvivlat på att kloket av den aggressiva militära hållningen mot Vietnam. Man kan var inte mer pro-vietnamesisk än Pol. Vietnams avsaknad av kontakter med Phim — och med övrig kader i den östra zonen — bevisas av det faktum att vietnameserna, fyra månader efter hans självmord, trodde att han fortfarande var vid liv.

energi för att försvara regimen mot inre fiender.⁵⁶

Offentligt piskade CPK-ledarna upp en patriotisk hysteri. Pol själv förklarade, i en kommentar skriven för Radio Phnom Penh:

När det gäller antal måste var och en av oss döda 30 vietnameser ... Det vill säga, vi förlorar en mot trettio. Vi behöver därför två miljoner soldater för 60 miljoner vietnameser. I själva verket är det mer än nog ... för Vietnam har bara 50 miljoner invånare... Vi behöver bara två miljoner soldater för att förinta 50 miljoner vietnameser, och vi kommer ändå ha två miljoner kambodjaner kvar. Vi måste formulera vår kamlinje på detta sätt för att segra ... Vi måste absolut genomföra slagordet om en mot 30.

Regimen var tillbaka till sina rötter. Det var samma slags grova appeller till anti-vietnamesisk rasism som Lon Nol hade använt sig av. Sådant språkbruk vann genklang i khmerernas psyke.⁵⁷ *Svartboken*, en anklagelseskrift mot vietnamesiskt förräderi som hade skrivits av Pol denna höst, hade liknande effekt. Dess smädelser av Hanoi var, med en västerländsk historikers ord, ”bortom varje osanning”. För khmererna anslog det en sträng av nationell stolthet som tillhörde regimen sista kvarvarande tillgångar.

Att Pol tillgrep denna slags emotionella rekvisita till fullo, berodde på att han hade mycket litet annat att falla tillbaka på.

I den inre kretsen, vid ständiga utskottets möte i augusti, var han osedvanligt dyster. ”Vi kan hålla ut en viss tid”, sade han, ”men om dagens situation fortsätter, då blir det omöjligt. Vi har nu bara råd med partiella förluster. Om det fortsätter som nu, riskerar vi ett sammanbrott.”

Ställd inför sådana dystra omständigheter, gjorde Pol det samma som Stalin hade gjort då tyskarna angrep Sovjetunionen 1941. Han sökte efter styrka i den folkliga kulturens urgamla, oföränderliga värden, den nationella identitetens hörnsten, som hade danats långt innan kommunismen hade kommit till, och som var förutbestämd att bestå långt efter den försvunnit.

Stalin vände sig till den ryska ortodoxa kyrkan för att i det sovjetiska folket ingjuta en helig mission om att försvara fosterlandet. Pol vände sig till monarkin. Den 28 september gav Khieu Samphân en bankett för prins Sihanouk, som inte hade visat sig offentligt på över två år. De fotografier som togs vid det tillfället gick världen runt. De visade prinsen och hans hustru, vid god hälsa, beledsagade av Penn Nouth och andra tidigare medlemmar i hans följe. Av bilderna att döma stod han på god fot med Pol Pots regering.

Det hade tagit ett och ett halvt år att komma så långt.

Efter han våren 1976 klippt sina band med regimen, hade Sihanouk hållit på sin värdighet och tjurat. Under de följande 18 månaderna hade han fått sporadiska besök av Khieu Samphân, i stort sett det enda. Förändringen kom med konflikten med Vietnam. I september 1977 fick prinsen, på Pols uppdrag, en korg med litchi-frukter. Han svarade med en serie brev, som prisade CPK-ledarens ”visa ledarskap” och fördömde Vietnams aggression. I januari fick Zhou Enlais änka Deng Yingchao lov att se honom köra förbi i en limousin, men hon fick inte träffa honom.⁵⁸ På sensommaren flyttades han från palatset till ett nytt, säkrare residens i samma område som Penn Nouth bodde, till synes som en säkerhetsåtgärd mot vietnamesiska kidnappningsförsök. Pol behöll honom i reserv, för att Pol, när det passade honom, skulle

⁵⁶ ”Utdrag från de 870:s möte, 5/8 1978”, i De Nike et al., s. 412.

⁵⁷ In Sopheap kommenterade: ”För europeer verkar kanske hans argument långsökta, men för khmerer lät det vettigt ... Emotionellt visste Pol Pot exakt hur han skulle tala för att röra khmerernas hjärtan” (intervju).

⁵⁸ Norodom Sihanouks opublicerade ”Memoarer”, som citeras av Julio A. Jeldres i ”Kinas ökande inflytande i Kambodja”, *Africana: rivisti de studi extraeuropei*, nr. 8, Pisa, 2002, s. 8.

kunna plocka fram honom likt en trollkarl som drar fram en kanin ur sin hatt.⁵⁹

I september 1978 kunde han inte vänta längre.

I månader hade kineserna uppmanat honom att påskynda förberedelserna för att bemöta det som de nu såg som en oundviklig vietnamesisk invasion.

Detta var ett huvudtema vid Son Sens besök i Beijing, och togs upp igen när Nuon Chea reste dit i augusti. Men de viktigaste diskussionerna ägde rum de sista dagarna i september, när Pol själv i hemlighet flög till Kina för att träffa Deng Xiaoping.⁶⁰ Enligt Röda khmerernas ambassadör, Pich Chheang, som var närvarande vid en del av samtalen, men inte alla, glädde Deng sin gäst med våldsamma fördömanden av Vietnam. Le Duan, sade han, var en otacksam person – en krokodil i kambodjanskt språkbruk – som måste straffas för sitt förräderi. Men han framhöll också att Röda khmererna, enligt Kinas uppfattning, var delvis ansvariga för att framkalla dessa problem genom sin överdrivna radikalism, den brist på disciplin och ”kuppattade, anarkistiska uppträdande” som utmärkte deras trupper vid den vietnamesiska gränsen, samt deras underlåtenhet att samla folket bakom sig. När Deng gjorde dessa anmärkningar, mindes Pich Chheang, att Pol bara log utan att säga någonting. Men de kom ändå överens om att Sihanouks roll var viktig, att det krävdes enhetsfronttaktik, och att det var nödvändigt att förbereda sig för ett långvarigt gerillakrig när den vietnamesiska attacken till slut kom. Deng gjorde det också klart, som han tidigare hade gjort för Son Sen och Nuon Chea, att samtidigt som Kina skulle ge kambodjanerna all militär hjälp som de kunde, skulle krigandet till syvende og sist vara Kambodjas ansvar. Det är oklart om Pol insåg att detta betydde att Kina inte skulle sända några trupper, och att kambodjanerna skulle få slåss ensamma. Av allt att döma gjorde han det inte.⁶¹

Sihanouks återkomst på arenan var det mest synliga resultatet av Pols besök i Beijing, men inte det enda. Sedan januari 1978 hade Röda khmerernas gränsheter haft order om att inta en aggressiv, offensiv hållning. ”Vi måste angripa först, för annars kommer de att angripa oss”, sade Pol. ”Varje vietnamesiskt angrepp måste mötas med ett motangrepp.” Efter att han återvänt från Beijing i oktober, uppmanades befälhavarna i frontlinjen att övergå till en defensiv strategi, att använda minor mot vietnamesiskt pansar och infanteri, och undvika avgörande sammanstötningar som riskerade att leda till svåra förluster. Pol förklarade den taktik som de borde följa med ett traditionellt bildspråk som bondesoldaterna lätt kunde förstå. Han uppmanade dem att kämpa som ”en sjö med flytande vattenhyacinter”, vilket betydde att trassla in fienden i ett nät av mindre gerillagrupper på samma sätt som vattenplantor trasslar in och drar ned en simmare. Eller så skulle de uppträda som ”otaliga sniglar”,

⁵⁹ Denna redogörelse för Sihanouks återkomst och de faktorer som förde fram till det, är huvudsakligen hämtad från hans *Prisonnier*, s. 21-22, 212-17 och 259-93. Om hans isolering från april 1976 till september 1977, se s. 125-45, 168 och 174-75; och Schier, *Sihanouk*, s. 21-22.

⁶⁰ Pich Chheang och hans hustru Moeun kunde inte komma ihåg när besöket var, och de kinesiska arkiven om detta är stängda. Argumentet för att det var i slutet av september, är att firandet av årsdagen av KKP:s grundande verkar ha skett tio dagar tidigare än vanligt, den 19 september. Eftersom Pols tal blev utsändes över en vecka senare, påstod Radio Phnom Penh att det hölls den 27 september. Enligt Pich Chheang varade Pols besök en vecka, och ägnades först och främst åt samtal med Deng, som då inofficiellt hade ersatt Hua Guofeng som Kinas främste ledare.

⁶¹ Pich Chheang och Moeun, intervjuer. Datum för Pols tal på KKP:s 18-årsjubileum uppges till 19 september i Doc. FR/5931/C/1-13. För den radioutsända versionen, se SWB FE/5930/C/1-6 och FE/5931/C/1-13. Den 29 september tog Pol emot den kinesiske ambassadören Sun Hao i Phnom Penh (SWB FE/5933/A3/12), och 2 oktober deltog han i ett möte med det ständiga utskottet (Doc. 32(N442)/T8318, supra). Förvånande nog var varken han eller Nuon Chea närvarande den 30 september på en mottagning i den kinesiska ambassaden med anledning av nationaldagen, men det kan ha helt andra grunder. Om tidpunkten 19 september är korrekt, tyder det på att han var i Beijing från 20. eller 21. och fram till 28. Det är likaväl möjligt att besöket ägde rum i början av oktober.

där två- och tremannagrupper skulle smyga sig in på fienden och utse en vietnamesisk soldat som måltavla och sedan dra sig tillbaka till djungeln och försvinna. ”Om vi för gerillakrig”, framhöll han, ”kan vi aldrig besegras”:

Vi måste använda en taktik med rörlighet och snabba attacker, avfyra några skott och sedan försvinna innan fienden kan lokalisera oss .... Vi bör attackera från flankerna, undvika drabbningar då deras styrkor är starka. Att ockupera terräng är inte viktigt. Det som gäller är att bevara vår styrka ... så att vi kan slå till på deras svaga punkter.⁶²

Som för att uppväga regimens nyfunna försiktighet, blev propagandan allt gällare. ”Vietnameserna stinker lång väg” förkunnade *Tung Padevat* för sina läsare. ”De är så degenererade att de inte försmår någonting, ty [de] tänker bara på att gå runt med sin tiggarskål ... för att bönfälla om allmosor från alla och envar.”⁶³ Det var ett uselt argument mot en fiende som redan metodiskt förberedde de Röda khmerernas fall.

Samtidigt som Pol talade med Deng Xiaoping i Beijing, hade Le Duc Tho möten med Heng Samrin, Pen Sovann och andra exil-khmerer i Thu Duc, en tidigare amerikansk polisförläggning i en av Ho Chi Minh-stadens förorter. Han berättade för dem att Vietnam planerade en storstilad invasion av Kambodja i början av den kommande torrperioden, och att den nybildade khmeriska motståndsrörelsen skulle kämpa sida vid sida med deras vietnamesiska ”vapenbröder”. Under mellantiden skulle man bilda en paraplyorganisation för exilkambodjanerna, Khmerernas nationella befrielsefront (KNUFNS), som skulle kunna överta makten när Pol Pot-regimen föll. Historien upprepade sig. För tredje gången på lika många årtionden byggde ledarna i Hanoi upp en underjordisk kambodjansk motståndsrörelse för att främja vietnamesiska intressen.

Samma månad – i september 1978 – företog den vietnamesiska premiärministern Pham Van Dong en hastigt förberedd regional rundresa för att försöka få diplomatiskt stöd för den kommande attacken på Kambodja. Han föreslog ett Vänskaps- och samarbetsfördrag med de icke-kommunistiska sydostasiatiska staterna och försäkrade högtidligt alla sina samtalspartners att Hanoi inte hade några expansionistiska avsikter. I Kuala Lumpur lade han till och med en krans till minne för de malaysiska soldater som hade mist livet i kampen mot det kommunistiska upproret. Men fördragsförslaget förkastades hövligt. Det var för mycket, det kom för plötsligt och för sent.

Vietnams ansträngningar att fria till USA gick inte bättre. I oktober bestämde president Carter att relationerna till Kina var viktigare och att en normalisering med Vietnam kunde vänta.

Tre veckor senare flög Le Duan, tillsammans med Pham Van Dong och några av VAP:s politbyråmedlemmar till Moskva, där de fick ett osedvanligt hjärtligt mottagande av den sovjetledningen. Duan och Leonid Brezjnev undertecknade ett Vänskapsfördrag som bl a föreskrev att de två länderna skulle vidta ”lämpliga och effektiva åtgärder för att värna om [sin] säkerhet” om någon av dem attackerades. Det omedelbara syftet var att avskräcka Kina från att upptrappa konflikten med Vietnam. De ”internationella reaktionärerna”, skrev den vietnamesiska partitidningen *Tap Chi Cong San*, skulle nu ställas inför ”tung vedergällning” om de angrep en sovjetallierad.

Kambodja diskuterades knappt. De vietnamesiska ledarna sade bara till sina sovjetiska motparter att de förväntade sig att den khmeriska motståndsrörelsen skulle ”använda den kommande torrperioden till att angripa regimen i Phnom Penh” och att de inte trodde att Kina hade möjlighet att skicka trupper till regimens hjälp,

⁶² ”Réunion particulière du Comité Central du Parti du 22/1 1978”, *supra*. Jag citerar dessa utdrag här, eftersom de i praktiken inte tillämpades tidigare.

⁶³ ”Allas revolutionära plikt”, *Tung Padevat*, juli 1978, s. 1-3.

Två dagar efter fördraget undertecknats i Moskva, följde Deng Xiaoping i Pham Van Dongs fotspår och besökte Thailand, Malaysia och Singapore. Där kunde han konstatera att världarna redan var halvt övertygade om att Vietnam nu ingick i sovjetblocket och var en potentiell för hela regionen. Kampen för att hålla tillbaka Hanoi, sade Deng åt dem, kommer att utkämpas i Kambodja. ”Det är möjligt Phnom Penh kommer att falla”, tillade han. ”Det kommer inte att bli slutet på kriget, utan början.” Vietnameserna kommer att invadera Kambodja med stora styrkor, men de kommer inte att kunna konsolidera sina vinster och en långvarig motståndskamp kommer att följa. När detta har skett, fortsatte han, kommer inte Kina ”stå passivt och se på. Vi kommer att vida lämpliga åtgärder.”

För Lee Kwan Yew i Singapore och Malaysias premiärminister Mahathir var Dongs analys övertygande. Thailands premiärminister, general Kriangsak, var däremot skeptisk. Thailand skulle hamna i skottlinjen om det utbröt en konflikt i Kambodja. Man skulle bara kunna stödja de Röda khmererna om de kunde räkna med Kinas stöd. Deng försäkrade honom om att så var fallet och för att uppmuntra honom antydde han att Kina skulle minska sitt stöd till det thailändska kommunistpartiet och övertyga de Röda khmererna om att göra detsamma.

Medan Deng var i Sydostasien, flög en annan kinesisk toppledare, regimen säkerhetschef, Wang Dongxing, till Phnom Penh. Förutom att visa kinesiskt stöd, hade han i uppdrag att bedöma Pols motståndplaner och ge alla råd som verkade nödvändiga.

Det var ingen enkel uppgift. Hu Yaobang, den framtida kinesiska partiordföranden, som ingick i Wangs delegation, uppfattade stämningen som överklig. I den folktomma huvudstaden hämtade man sängar från tomma hus för att ge sjukhusen extra kapacitet till att ta sig an sårade. Fabriksarbetare fick militär träning. Tjänstemän grävde skyttegravar. Men varken Pol eller någon annan verkade ha någon klar idé om vad de skulle göra om vietnameserna kom. I sitt tal på välkomstbanketten hade den kambodjanska ledaren planerat att säga: ”Det Demokratiska Kampuchea och CPK vet att vi inte kan räkna med hjälp från den broderliga kinesiska armén om behov av detta skulle uppstå.” Kineserna protesterade och den anstötliga formuleringen ströks.⁶⁴ I stället varnade Wang för att de vietnamesiska aggressorerna ”kan gå vilt fram för en tid”. Med det menade han att kambodjanerna knappast skulle kunna stoppa den vietnamesiska framryckningen.⁶⁵ På den punkten i talet gick strömmen i salen och alla lampor slocknade.

Privat uppmanade Wang CPK-ledarna att börja förbereda befolkningen psykologiskt för den kommande kampen, att dela ut vapen till bönderna och förbereda vapen- och ris-lager. Inga av dessa rekommendationer genomfördes.

En anledning till detta var att en ny runda med utrensningar hade börjat. Denna gång riktades övergreppen mot just de män som normalt skulle ha planlagt motståndet mot Vietnam.

De två första dagarna i november 1978 höll CPK sin femte kongress. Mötet var ovanligt kort – normalt varade CPK-kongresser, ihop med förberedande möten, flera veckor – och det viktigaste denna gång, även om det inte var den enda, var att välja en ny ledning. Mok, som nu stod i ledningen för både det nordvästra och sydvästra zonerna, blev nummer tre i rangordning efter Pol och Nuon Chea. Han fick titeln andre vicesekreterare, med ansvar för jordbruk och förhållandena på landsbygden. Han utnämndes även till vice ordförande i Partiets militärkommission. Ieng Sary blev rankad fyra, och Vorn Vet, som ansvarade för militära förråd på östfronten, blev femma. Son Sen, som nu till slut blev uppflyttad från att vara en kandidatmedlem till en fullvärdig medlem i det ständiga utskottet, kom på sjätte plats,

⁶⁴ Picq, maskinskrivet manuskript, s. 340-41.

⁶⁵ BBC SWB FE5962/A3/2-5.

och Kong Sophal, den nya chefen för arméns logistikavdelning blev nummer sju.⁶⁶

Nästa morgon störtade soldater in i det rum där Mok, Sophal och Vorn Vet satt i möte. ”Mok sket ned sig”, berättade Ieng Sary skadeglatt. ”Han trodde att allt var över.” Det visade sig att Vorn Vet och Kong Sophal greps och fördes till Tuol Sleng. Anledningarna förblir ett mysterium. Det krävs en särskilt bedräglig och utstuderad mentalitet för att befordra en person till maktens topp den ena dagen, för att dagen efter arrestera honom, i synnerhet vid en tidpunkt då landet stod inför en kamp på liv och död för att överleva. Kong Sophal kan ha blivit misstänkt på grund av sitt samröre med Ruos Nhim när han var militärbefälhavare i nordväst. Arresteringen av Vorn Vet verkar obegriplig. Tillsammans med Pâng och Siet Chhê hade han varit en av Pols favoriter.

”Sjukdomen i Partiet” som Pol hade talat om två år tidigare hade blivit till en sjuklig misstänksamhet, en paranoid misstro, som smittade ledningen på alla nivåer. Ju mer desperat situationen blev för Kambodja, desto mer spreds giftet.

Regimens dagar var räknade, inte bara på grund av kriget med Vietnam, utan därför att det politiska byggverket hade ruttnat inifrån. Mikroberna, ”de onda mikroberna” som Pol hade kallat dem, var inte, som han trodde, ett resultat av en slags kallbrand som angrep en frisk organism. Det var själva essensen i det system som han byggt upp.

Under de kommande veckorna befann sig staten i ett slags ingenmansland.

I slutet av november bekräftade det kinesiska kommunistpartiets centralkommitté Dengs beslut att inte sända trupper till Kambodja, och att i stället låta kinesiska Folkets befrielsearmé genomföra straffoperationer över Vietnams nordgräns. Ryssarna, hävdade Deng, skulle inte riskera ett världskrig för att försvara sin vietnamesiska allierade, trots säkerhetsklausulen i det nya vänskapsfördraget. Men det förelåg en viss möjlighet att de kunde genomföra en veder-gällningsräd in i Xinjiang. Därför evakuerades 300 000 människor från Kashgar och andra känsliga områden längs gränsen mellan Sovjetunionen och kinesiska Centralasien.

Den 2 december samlades flera hundra exilkhmerer i närheten av Snuol, i en uthuggning i en gummiplantage ungefär tre kilometer inne på kambodjanskt område, för att inviga den nya vietnamesisk-stödda Nationella räddningsfronten under ledning av Heng Samrin. Le Duc Tho var närvarande, liksom han hade varit i april 1950, då Vietnam under liknande omständigheter skapade den khmeriska Nationella befrielsekommittén under ledning av Son Ngoc Minh.

En vecka senare fick för första gången tre västerlänningar som varken var kommunister eller diplomater tillåtelse att besöka Demokratiska Kampuchea. Det var de två amerikanska journalisterna Elizabeth Becker från *Washington Post* och Richard Dudman från *St Louis Post Dispatch*, samt den brittiske akademikern, Malcolm Caldwell, som sympatiserade med Röda khmerernas sak. Dudman rapporterade att representanter för de Röda khmererna talade öppet om möjligheten av att de måste överge Phnom Penh.

Men samtidigt som båda sidor förberedde sig för krig, var det en kuslig stillhet på slagfälten. Radio Phnom Penh fortsatte att som vanligt rapportera om stora förbättringar av livet i kooperativen. Laurence Picq i utrikesdepartementet erinrade sig: ”Vi bekymrade oss inte ... Vi trodde att allt skulle gå smärtfritt. Det skulle varken bli skottlossning, strider eller blodsutgjutelse.” Även i armén var det bara enheter som var direkt inbegripna i striderna som visste vad som föregick. Ledaren för en av flygvapnets radarreparationsenheter, Kân, som besökte gränsområdena i slutet av november, blev chockerad då han såg besegrade

⁶⁶ De enda kända detaljerna från femte kongressen finns i en kaders anteckningsbok, som är delvis översatt i VA (Doc. 32(N442)/T8389). En notering från den vietnamesiske redaktören som förmodligen bygger på en inte översatt del, antyder att anteckningsboken kan ha tillhört Ieng Sary.

kambodjanska trupper på reträtt. ”Kort efteråt hörde jag att vietnameserna hade brutit igenom och att våra försvarslinjer inte höll stånd”, sade han. ”Men allt detta var inofficiellt. Officiellt hörde vi ingenting.”

Dudman, Becker och Caldwell tillsammans med sin kambodjanska livvakt i december 1978

Den 22 december tog Pol emot Becker och Dudman och gav dem sin version av den konfrontation som nu var i annalkande. Vietnam, Sovjetunionen och Warszawa-pakten var på ena sidan, förklarade han. På den andra sidan stod ”NATO [och] ... Kampuchea, Sydostasien och världen”. Han träffade också Caldwell för något som under dessa omständigheter måste ha varit en fullständigt surrealistisk diskussion om Röda khmerernas ekonomiska politik.

Samma natt, sedan de hade packat sina väskor inför morgondagens flygresor till Beijing, hände något som var en perfekt metafor för regimens sammanbrott.

Vid ettiden på natten vaknade Becker av något som hon trodde var en papperskorg som välte, följt av ett skott och ett stönande ljud. När hon öppnade sin dörr, fann hon sig stå ansikte mot ansikte med en ung man som bar ”kläder [som] verkade annorlunda [och] ... en mössa som liknande en basebollkeps”. Han var beväpnad till tänderna. Hon flydde. Dudman, som nu också vaknat, såg från sitt fönster ”flera skuggliknande figurer som sprang fram och tillbaka ... i det svaga gatuljuset”. Åtminstone en av dem bar en pistol. Mannen i basebollkepsen dök upp igen, sköt mot Dudman när denne stod utanför sitt rum, men missade. Sedan hördes flera skott. Inget mer hände förrän en och en halv timme senare, när Pols tidigare rådgivare Phi Phoun, som nu var säkerhetschef i utrikesdepartementet, anlände med en grupp vakter och bröt upp dörren. De fann Becker och Dudman oskadade. Caldwell låg död på golvet med skottsår i bröstet och huvudet. Bredvid honom låg kroppen av en ung khmer – möjligen, men inte säkert, var han mannen i basebollkepsen.⁶⁷

⁶⁷ Framställningen är hämtad från Becker, *When the War*, s. 427-29; Dudman, *St Louis Post Despatch*, 15/1 1979; och Phi Phoun, intervju. Det är betecknande att Phi Phuons framställning i alla viktiga detaljer sammanfaller med det Becker och Dudman skrev.

Klockan fyra på natten informerades Ieng Sary. Han väckte Pol, som sin vana trogen inte sade mycket. Men han uttryckte sitt beklagande och instruerade Thiounn Thioeunn att företa en obduktion av den döde utlänningen och ta vara på liket tills det kunde flygas till Beijing.⁶⁸

Senare kokade man ihop de mest fantastiska teorier för att försöka förklara det som skedde. Den brittiska underrättelsetjänsten trodde att Pol hade gett order om att Caldwell skulle dödas.⁶⁹ En intern Röda khmer-granskning kom fram till att en av vakterna hade haft en olycklig kärleksaffär. Det påstods att han hade löpt amok med skjutvapen och sedan skjutit sig själv. En annan vakt sade under tortyr i Tuol Sleng att försvarsministern Son Sen var inblandad. Senare sade Pol själv till sina rådgivare att han trodde att Dudman var mördaren. Amerikanen var en CIA-agent, sade han, och hade mördat Caldwell för att misskreditera regimen. Ingen av dessa ”förklaringar” var särskilt trovärdiga. Phi Phuon noterade en besvärande detalj. Den döde kambodjanen blev funnen med en pistol i handen, så att det såg ut som om han hade skjutit sig själv i huvudet, men kroppsställningen var inte den rätta. Phi Phuon menade att mannen hade blivit dödad och någon hade försökt få det att se ut som ett självmord.

Den troligaste förklaringen, vilken regimen perverst nog vägrade att tro på, eftersom den var besatt av tanken på förrädare, var att angreppet var ett verk av en vietnamesisk kommando-enhet. Ingen annan hade ett lika stort intresse av att påvisa Röda khmerernas inkompetens och ingen annan var heller bättre i stånd att utföra detta.*

Oavsett hur Malcolm Caldwell mördades så var den viktigaste lärdomen att i december 1978 hade säkerheten i Phnom Penh brutit samman. De trupper som tidigare hade vaktat huvudstaden hade alla sänts österut till, till Huvudväg 1- och Huvudväg 7-fronterna, där de var nedgrävda i försvarsställningar, från Papegojnäbben till Fiskkroken i väntan på den vietnamesiska attacken. För att försvara staden efter de gett sig av hade en tidigare officer i specialzonen, som hette Ponnlak, utnämnts till militärguvernör, med Pols nevö So Hong som ställföreträdare. Men de enda trupper som stod till hans förfogande för att bemanna vägspärrar och patrullera gatorna var ungdomar som knappt hade kommit i tonåren. ”De brukade somna när de hade vakt”, erinrade sig Long Narin. ”De lade ned gevären och du kunde ta dem från dem – och sedan få se dem få panik när de vaknade och fann att de inte längre var där.”

En smygande neuros satte in. Även i utrikesdepartementets komplex var en Röda khmer-tjänsteman så rädd för ett vietnamesiskt angrepp att när han varje kväll lämnade sitt kontor för att gå hem, lät han sin gravida fru gå framför honom. ”De angriper inte en gravid kvinna”, sade han till henne.

Invasionen började på juldagen 1978. Vietnamesernas framskjutna kolonner avancerade från Ban Me Thuot i det centrala höglandet och från södra Laos, mot Kratie och Stung Treng. Det var en repris på Vietcongs offensiv efter Lon Nols kupp våren 1970, men denna gång gick allt mycket snabbare. Kratie föll 30 december och Stung Treng fyra dagar senare, varvid hela nördöstra Kambodja låg i vietnamesernas händer. Men det var bara en skenmanöver. Den 1 januari, efter ett intensivt luft- och artilleri-bombardemang, bröt den vietnamesiska huvudstyrkan, som bestod av över 60 000 man under general Le Duc Anhs ledning, igenom Röda khmerernas försvarsställningar, och följde Huvudväg 1 och Huvudväg 7 mot Phnom Penh.

⁶⁸ Phi Phuon, intervju.

⁶⁹ Det var denna version jag fick höra av brittiska diplomater i Beijing i februari 1979.

* Denna version är inte särskilt trovärdig. Som Peter Fröberg Idling skriver i sin bok *Pol Pots leende* (s 190):

”Att de [vietnamesiska agenter] utan hjälp skulle kunna ta sig över gränsen, sedan in i det hårt bevakade Phnom Penh, hitta rätt hus, rätt rum och rätt man, är inte så troligt.”

Lägg märke till att, som Short själv skriver, så har inte heller Pol Pot & Co drivit den linjen med någon större emfas. Pol, Pot själv antydde att det var Dudman som var mördaren!

Allt gick dock inte som de ville. På Huvudväg 7, i Kompong Cham, blockerade Son Sens styrkor framryckningen under 48 timmar. Sedan intogs hans högkvarter och Sen själv undgick med nöd och näppe att bli tillfångatagen. Han sökte sin tillflykt i djungeln innan han tog sig tillbaka till Phnom Penh. Moks styrkor gjorde också hårt motstånd vid färjeläget Neak Luong och längs Huvudväg 3, från Kompong Som till Phnom Penh.

Men kambodjaneras strategi var miserabel. Genom att placera hälften av Demokratiska Kampuchéas bästa trupper, över 30 000 man, i stationära framskjutna positioner, i stället för att tillämpa en mobil gerillataktik, som kineserna hade rekommenderat och Pol ursprungligen hade planerat – erbjöd Röda khmerernas överkommando vietnameserna ett lätt mål. På mindre än en vecka fanns det nästan ingenting kvar av Son Sens försvarssköld.⁷⁰

Medan landet gick under i flammor, fördjupade sig Pol i rutinärenden.

Den 29 december, då vietnameserna redan kontrollerade de övre delarna av Meking, tillbringade han kvällen på en bankett för ordföranden i det kanadensiska Kommunistiska förbundet (marxist-leninisterna), en liten pro-kinesisk grupp som hade slutit upp bakom Röda khmerernas sak. Nästa dag tog han sig tid till för ett möte med en redaktör för en obskyr peruansk vänstertidning.

Vid denna tidpunkt tillkännagavs Kraties fall. En livvaktseenhet skickades iväg för att förbereda tillbakadragande till Tassanh, i Kardemummabergen, söder om Samlaut, där Son Sen hade byggt ett komplex av underjordiska bunkrar som ett krishuvudkvarter om Phnom Penh måste överges. De tog med sig regimens krigsbyte, flera hundra kilo guld och silver som man hade konfiskerat efter segern 1975.

På kvällen den 1 januari, när det stod klart att också Kompong Cham snart skulle falla, beordrade Pol utrikesdepartementets säkerhetschef Phi Phuon, att eskortera Sihanouk, Penn Nouth och deras familjer till Sisophon. De måste ge sig av genast. Vid minsta tecken på fara, sade Pol, skulle de föra prinsen och hans följe över gränsen till säkerhet i Thailand och därefter styra färden till Beijing. Phi Phuon kom ihåg att Sihanouk tog nyheten med ro. Mindre än en timme senare, gav sig två Mercedes-bilar – en vardera för Sihanouk och Penn Nouth – en Lincoln Continental för följet, och två eskortjeepar iväg i mörkret längs den skumpiga vägen mot nordväst.

De sista dagarna rusade förbi i ett töcken.

Tjugofyra timmar efter Sihanouks avfärd följde hela diplomatiska kåren efter. So Hong, Pols nevö, som verkade förvirrad och svettades ymnigt, sade till den kinesiska ambassadören: ”Frontlinjen är kritisk ... Vi tror att vietnameserna har för avsikt att rycka fram och bombardera Phnom Penh.” Därefter blev alla körda till Siem Reap i en lång rad av regeringens bilar.

Den 4 januari tog vietnameserna en paus i offensiven. Diplomaterna återvände till sina ambassader och Sihanouk och Penn Nouth återfördes från den thailändska gränsen. Sedan återupptogs framryckningen. Följande kväll träffade Pol Sihanouk i den tidigare franske generalguvernörens residens som nu kallades Hus nr. 1. Pol uppmanade prinsen att fara till FN och tala för Kambodjas sak inför Säkerhetsrådet. Mötet, som följdes av en bankett, varade i fyra timmar. Det var första gången som prinsen hade exponerats för Pols magnetiska personlighet under lite längre tid och han måste medge att han blev imponerad. ”Han väntade leende på mig, utanför residensens massiva dörr”, skrev Sihanouk senare. ”Han pressade samman sina handflator och hälsade mig på traditionellt sätt, med en lätt knäböjning, precis som i det gamla samhället... Sedan kom oklanderligt klädda tjänare och serverade oss the och petit fours [små bakelser] med nypressad apelsinjuice.” Sihanouk lade märke till att Röda khmer-

⁷⁰ När inget annat sägs, bygger denna framställning av invasionen på Chanda, *Brother Enemy*, s. 341-43.

ledaren använde sig av det speciella hovspråket ”obesvärat och med elegans ... Han hade en viss karisma ... och en vältalighet som var ’behaglig och övertalande’.” Pol försäkrade honom att vietnameserna de gått i en fälla. Röda khmerernas armé, sade han, hade lockat in dem djupt på kambodjanskt område. ”Det är en krigslist för att få dem att tro att vi är militärt mycket svaga”, förklarade han. ”När de väl dem är innanför våra gränser, kommer vi att stycka upp dem i småbitar ... och dränka dem i en flod av folkligt motstånd tills de är lika urlakade som salt under rinnande vatten.”⁷¹ I en radioutsändning tidigare samma dag hade han hade uttryckt sig på ett liknande sätt och anklagat vietnameserna för att ”försöka utrota den kambodjanska rasen”, och spådde att de skulle gå under ”i en vulkan av nationell indignation”.

Sihanouk uppfattade detta som bara ett nytt bedrägeri av samma slag som låg bakom så många av Röda khmerernas märkliga uttalanden. Men denna gång verkade det som han hade fel.

Pol var säkert på det klara med att Kambodjas framskjutna försvar hade sviktat. Han gjorde en dygd av nödvändigheten: rörligt försvar var det enda alternativ som återstod. Men han var uppenbarligen fortfarande övertygad om att när väl Phnom Penh hade övergivits och vietnamesiska armén försökte ockupera inlandet så skulle den köra fast och bli ett enkelt mål för Röda khmerernas gerilla. Den vietnamesiska offensiven, förklarade han, ”kommer att bli kortvarig”.⁷² Andra ledare delade denna uppfattning. Khieu Samphân trodde att ”vi skulle bara lämna Phnom Penh temporärt, och sedan kommer vi tillbaka”. I utrikesdepartementet sade So Hong till kollegerna att ”allt kommer att vara över på några veckor”. Det kan ha varit ett desperat hopp. Men det återspeglade även en utbredd tro på att, som In Sopheap uttryckte det, att ”armén hade situationen under kontroll”.

Kineserna visste bättre. Deras tekniker i gummiplantagen i Chhup, i östra zonen, hade redan rapporterat via radio att ”det finns egentligen ingen armé mer”. De styrde kosan mot Kompong Som, där ett kinesiskt handelsfartyg väntade för att evakuera dem.⁷³

På lördagen den 6 januari genomförde trots detta det kinesiska luftfartsverket sin reguljära veckoflygning till Phnom Penh. Flyget förde ut Sihanouk, hans följe och runt hundra kinesiska experter och andra besökare, bland dem en grupp olyckliga kinesiska akrobater som hade turnerat i Kambodja när invasionen började. En plan att skicka två flygplan till för att hämta kinesiska tekniker från Battambang övergavs när man insåg att startbanan där var för kort.

Khieu Samphân och Son Sen var på flygplatsen för att ta farväl av prinsen. Det var även de kinesiska och jugoslaviska ambassadörerna. Inte långt efteråt gav de sig också iväg.

Son Sen lämnade staden samma kväll.⁷⁴ Han tog sig igenom de vietnamesiska linjerna till Kompong Cham, där han försökte samla ihop det som återstod av de Röda khmerernas divisioner längs den östra fronten. På gryningen följande morgon – söndagen den 7 januari – styrde Pol, Nuon Chea och Khieu Samphân, åtföljda av flera jeepar med livvakter, kosan mot Pursat, i närheten av Stora sjön, mitt emellan Phnom Penh och Battambang.⁷⁵ Pol åkte i en

⁷¹ Sihanouk, *Prisonnier*, s. 316-20.

⁷² Pol Pot, en inspelad appell till det kambodjanska folket, som sändes i gryningen 5 januari lokal tid, BBC SWB FE6009/A3/1-3. Se [Uttalande av Pol Pot i Phnom Penh 5 januari 1979](#)

⁷³ Yun Shui, *Diplomats*, s. 499-501.

⁷⁴ Phi Phuon, intervju.

⁷⁵ Ibid., Khieu Samphân, intervju. David Chandler, som baserar sig på Y Phandaras memoarer, skriver att två helikoptrar passerade över Phnom Penh denna morgon, för att ”föra Pol Pot och hans närmaste medarbetare till exil i Thailand”. Bilden är så stämmingsmättad att man önskar att den vore sann, men verkligheten var mer prosaisk. Enligt Mey Mak (intervju), som ledde den civila delen av Pochentong-flygplatsen, lämnade en helikopter flygplatsens militära del på kvällen den 6 januari, men det blev aldrig fastslagit vem som var ombord. Två av de återstående helikoptrarna flögs uppenbarligen ut följande morgon av piloterna själva på eget initiativ (ibid.;

Chevrolet, som hade stora hjul och bättre klarade hålen i vägen än Mercedes-bilarna som de andra åkte i. Ieng Sary rest mot Battambang ombord på ett specialtåg som fraktade flera hundra av utrikesdepartementets personal tillsammans med departementets arkiv, som hade packats ned i all hast dagen innan.⁷⁶

Många av de övriga departementen, inklusive ett av de största, Socialdepartementet, som hade 2000 medarbetare och leddes av Sarys hustru, Khieu Thirith, informerades aldrig om att evakuering var på gång. Senare tåg skulle hämta medicinsk personal från stadens fyra största sjukhus – men de flesta patienterna, bland dem ett stort antal allvarligt skadade soldater, kvarlämnades eftersom det inte fanns plats i järnvägsvagnarna. ”Det var obeskrivligt”, skrev en man senare, ”en bild av mänsklig eländighet ... Plattformarna var packade med soldater, med sårade och med folk som desperat försökte fly.” Efter klockan 7 samma morgon lämnade ett fyrtiotal diplomater staden landvägen för andra gången, tillsammans med sex hundra kinesiska tekniker och ungefär femtio nordkoreaner som hade arbetet med jordbruks- och vattenkraftsprojekt. De åtföljdes av protokollchefen, Son Sens yngsta bror, Nikân, och en handfull andra tjänstemän. De satte också kursen mot thailändska gränsen, som de nådde utan problem följande dag. Den enda högre Röda khmer-ledare som fanns kvar i Phnom Penh efter det var Mok, som Pol i senaste laget hade beordrat att hjälpa militär guvernören Ponnâlê med att säkra stadens försvar. Strax efter klockan 8 sågs Mok nära utrikesdepartementet körande en jeep. Men några timmar senare, bestämde sig även han för att inget kunde uträttas genom att stanna och gav sig iväg mot sin gamla bas på Phnom Aural-berget [i Kardemummabergen].

Denna söndagsförmiddag hade således Demokratiska Kampuchéas härskare flytt fältet och lämnat staden åt dess eget öde. Befolkningen på 40 000 arbetare och soldater, samt militära enheter som var förlagda till stadens omedelbara närhet, lämnades vind för våg, utan ledare, för att klara sig bäst de kunde.

De sista dagarnas kaos och oordning – den rena inkompetensen hos Pols administration, avsaknaden av en sammanhängande motståndsplan, oförmågan att se sanningen i vitögat att Phnom Penhs fall var omedelbart förestående, misslyckandet med att evakuera de sårade – var uttryck för regimen bankrutt. Den var dödsdömd, oavsett omständigheterna, helt enkelt därför att den inte visste hur man skulle regera.

Röda khmerernas politik var in i det sista helt i linje med allt som hade skett tidigare. Man prioriterade att få Sihanouk i säkerhet, skydda Pol och de övriga ledarna. Det var bara en praktisk tillämpning av den princip som Nuon Chea hade uttryckt flera månader tidigare: ”Om vi förlorar medlemmar, men bevarar ledningen, kan vi ändå vinna.” Följdsatsen – att vanligt folk kunde offras – hade varit Röda khmerernas praxis alltsedan evakueringen av Phnom Penh i april 1975. Likgiltigheten inför förlusten av människoliv och inför ödeläggelsen av materiella resurser var densamma som för tre och ett halvt år tidigare.

Om det fanns en övergripande anledning till Demokratiska Kampuchéas sammanbrott i januari 1979, så låg den i ledarskapets maniska hemlighetsmakeri.

Pol kunde helt enkelt inte ta sig samman och berätta för det kambodjanska folket vad som föregick, även om det betydde att regimen krossades. Den radioutsändning som han gjorde tidigt på morgonen fredagen den 5 januari var lika avslöjande för sina utelämnaden som för det han sade. Bortsett från två korta hänvisningar till ”övergående svårigheter” gav han ingen

---

och Ong Thong Hoeung, *Récit*, s. 164), men de flesta stod kvar på marken och erövrades av vietnameserna tillsammans med resten av Demokratiska Kampuchéas flygvapen.

⁷⁶ Long Visalo, intervju, och Y Phandara (*Retour*, s. 179-89). Båda säger att Ieng Sary var med på tåget. Själv hävdar han att han reste till Battambang via landsvägen tillsammans med Khieu Samphan (*Maben interview*), men Samphan har förnekat detta (intervju).

antydning om att stora delar av Kambodja redan var under vietnamesisk ockupation. Tvärtom antydde han att den ”tappra och oövervinnliga kambodjanska armén” framgångsrikt motstod aggressorerna. Ännu mindre gav han några praktiska råd till befolkningen om hur den skulle förhålla sig till den vietnamesiska framryckningen. I stället mässade han ritualistiska formler om att ”lita på arbetar-bonde-alliansen”, utveckla produktionen och stärka den nationella enheten. Det var ett läroboksexempel på hur man inte samlar en nation till motståndskamp, och det följde månader med liknande misstag. Pol hade vetat sedan september att det var bara en tidsfråga innan vietnameserna skulle invadera. Likväl lade han inte upp en krisplan, bortsett från att upprätta en reservbas för ledningen. För en regim som hade institutionaliserat misstron var det otänkbart att lita på befolkningen eller t o m militären. Utanför den inre cirkeln som bestod av Pol, Nuon Chea, Mok, Ieng Sary och Son Sen var ingen tillräckligt informerad. Mey Mak, som då var chef för den civila luftfarten i Pochentong, berättade:

Fick vi några förhandsvarningar om att vietnameserna var så nära? Nåväl, två-tre dagar tidigare – 3 eller 4 januari – sade [flygvapenchefen] Mang Met åt oss att vara förberedda på ”störningar ...” ... Men han sade ingenting om vietnamesiska soldater. Vi visste att något var galet, för två veckor tidigare hade några av piloterna sagt oss att det fanns vietnamesiska trupper i Memot ... Och sedan reste Sihanouk 6 januari. Men jag trodde att det var som [resorna han gjort] 1975 ... Jag hade fortfarande ingen aning om att vietnameserna var på väg att attackera Phnom Penh. Jag visste att de var i Kompong Cham. Men om du lyssnade på radion så talade den varje dag om att vietnameserna slogs tillbaka – den talade aldrig om att våra styrkor retirerade eller någonting sådant. Så även om det gick rykten och folk sade att vietnameserna hade nått så och så långt, eller hade intagit en plats – så trodde vi egentligen inte på det. Det var bara rykten.⁷⁷

Vietnamesiska trupper i Phnom Penh 7 januari 1979

Bortsett från Mang Met och hans två ställföreträdare Lvey och Phal, visste ingen i Pochentong att vietnameserna närmade sig. Det gjordes inget försök att omlokalisera flygvapnet till

⁷⁷ Mey Mak, intervju.

Battambang, flytta bränslereserverna eller ens flyga ut några av flygplanen. Då vietnameserna kom var alla flygplan som Kambodja hade uppställda på flygplansplattan. Det var bara att ta för sig. Många hundra pansarfordon, stora mängder ammunition och strategiska spannmålsreserver föll i vietnamesernas händer, därför att ingen, ”för att upprätthålla sekretessen”, hade beordrats att flytta dem. Konfidentiella partidokument, som borde ha förstörts, efterlämnades. Även den allra mest hemliga av Röda khmerernas institutioner – förhørscentrat S-21 i Tuol Sleng – fortsatte sin onda verksamhet ovetande om den fara som hotade, tills det nästan var för sent. Fångar förhördes fortfarande den 5 januari, när Deuch fick en brådskande order från Nuon Chea att döda de interner som fanns kvar. Han följde ordern, men det fanns inte tid att förstöra fängelsearkiven och det flesta av dessa var intakta när ockupationsmakten kom.⁷⁸

Ironiskt nog, om Pol hade varit mindre hemlighetsfull, skulle den sekretess som han eftersträvade ha blivit mycket bättre bevarad.

Det som nu skedde var att när ryktet om att Demokratiska Kampuchéas toppledare hade flytt spreds, då gjorde de flesta av de högre officerarna det också. Klockan 8 denna söndag beordrades Mang Mets 502:e flygdivision att blockera den vietnamesiska framryckningen från söder. Mey Mak följde dem. Tre timmar senare, när han sökte radiokontakt med divisionens högkvarter svarade ingen. På andra sidan av staden mottog en annan bataljonskommendant en trådlös signal från sitt regemente kl. 10 som sade: ”Från och med nu får du klara dig själv. Invänta inte vidare order. Det kommer inte några.”⁷⁹ Phi Phuon som hade beordrats av Ponnlâk att försvara utrikesdepartementet, samlade 800 fabriksarbetare och departmentsanställda och försåg dem med gevär. Vid middagstid hade också Ponnlâk flytt. Phi Phuons män, som inte hade avfyrat ett skott förut höll stånd i närheten av järnvägsstationen tills kvällen och sedan drog de västerut. Tjugo år senare var han fortfarande rasande på ledningens agerande. ”Det var en skandal. De organiserade inget försvar alls. Inte ens Ponnlâk, som skulle vara stadens guvernör, fick veta någonting. De litade inte på någon i det ögonblicket ... Mang Met hade också order om att försvara staden. Vad gjorde han? Han flydde.” Utan någon ledning ovanifrån, började också enskilda kompanichefer att föra ut sina trupper från staden. En officer berättade: ”det var fullständigt oorganiserat. Ingen lydde order. En del grupper föll tillbaka, andra ryckte fram, tills alla vid soluppgången var spridda åt alla håll.”

Mey Mak var chockad över landsbygdsbefolkningens inställning i de områden som de passerade igenom. ”De hatade oss”, sade han. ”De ville bara bli av med oss”. Det hände att enskilda soldater som hade blivit avskilda från sina kamrater blev avvärpnade och ihjälslagna. Det förekom även att lokala Röda khmer-ledare dödades av hämndlystnad. Men det var ganska få. Efter så mycken fasa var folk innerligt trötta på blod. Den lilla energi som de hade kvar behövde de för sin egen överlevnad.

Tre år, åtta månader och 20 dagar efter Röda khmererna kom till makten, mötte slavstaten som Pol Pot hade skapat sitt ärelösa slut. Gamle madam In – moder till In Sopheap och In Sokhan – uppsummerade perioden på järnvägsstationen denna morgon. ”Vann de inte en strålande seger?” sade hon till sina medpassagerare. ”Men de kunde inte behandla folk på rätt sätt, så nu har de förlorat allt. Ett band av idioter!”⁸⁰

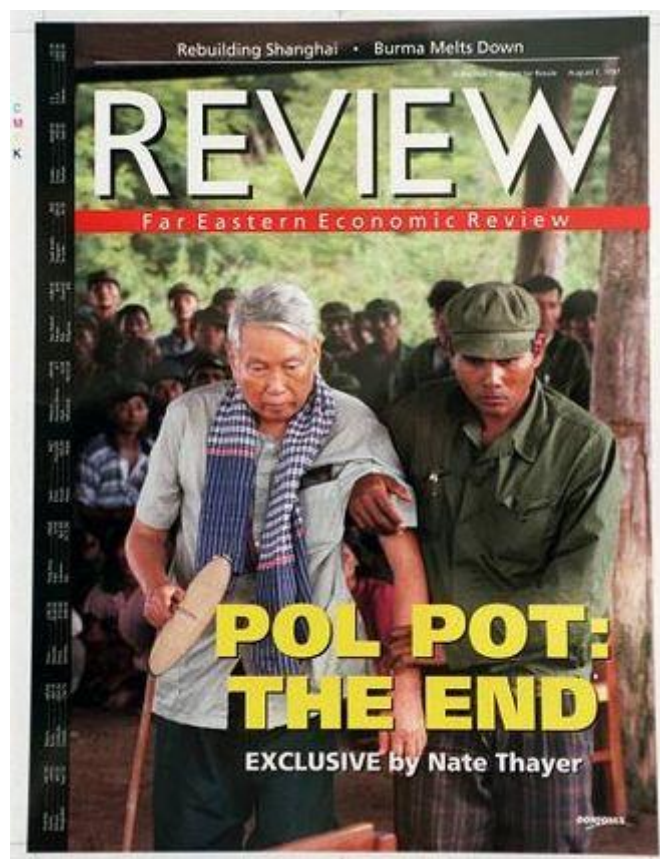
Översättning: *Martin Fahlgren*

⁷⁸ En amerikan, Michael Deeds, var bland de sista som förhördes i Tuol Sleng. Hans sista bekännelse var daterad 5 januari 1979 (*Cambodia Daily*, 15-16 2000). Se även Deuch, intervju med Nate Thayer.

⁷⁹ Kan, intervju.

⁸⁰ Ong Thong Hoeung, *Récit*, s. 163.

Slutet

19 juni 1997 greps Pol Pot av sin "egen" militära chef Ta Mok och dömdes till livstids husarrest. Tidskriften *Far Eastern Review* rapporterade om detta i augusti 1997 (bilden ovan visar numrets framsida). Officiellt dog Pol Pot av hjärtattack 15 april 1998.

Tips

Det finns en sevärd video där Philip Short intervjuas om sin bok: [Book Discussion on Pol Pot: Anatomy of a Nightmare](#)

Mer om Pol Pots Kampuchea:

Ben Kiernan: [Pol Pot-regimen](#) och [Pol Pot-regimen – slutet](#)